

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

ved W. Christiansen, Chr. Stenz og Inger Bjørn Svensson

INDHOLD:

Karen Andersen:
Sønderjyske hårarbejder

Jens Lampe:
Alsiske fyr og farvande

Karl Otto Meyer:
Valget viser vejen frem

Valdemar Andersen:
En slægt fra Hygum

F. S. Grove-Stephensen:
Broager kirkes bidrag til ombygningen af
Sønderborg kirke 1599-1612

Avisregister 1965

NUMMER 4 · 1. APRIL 1966 · 42. ÅRGANG

Møller på Als

af Hans Linow og Jens Lampe

er udkommet. Se den præmierede bog hos Deres boghandler!

Indb. kr. 37,50

Forlaget FAKLEN

Åbenrå – Tlf. (046) 2 39 62

Lokal-historiske NYHEDER fra

DANSK BOGHANDEL – FLENSBORG – Tlf. 5709

»FLENSBURG - GESCHICHTE EINER GRENZSTADT«

– netop udkommet, grundet meget store tilskud sælges bogen for kun 19,80 DM. Bogen er i stort format, på 655 sider, trykt på kunstrykpapir og med mange nye og gamle billeder og kort.

Bestil hurtigt!!!

Jacob Kronika: »Prins Hamlet og Sydslesvig«

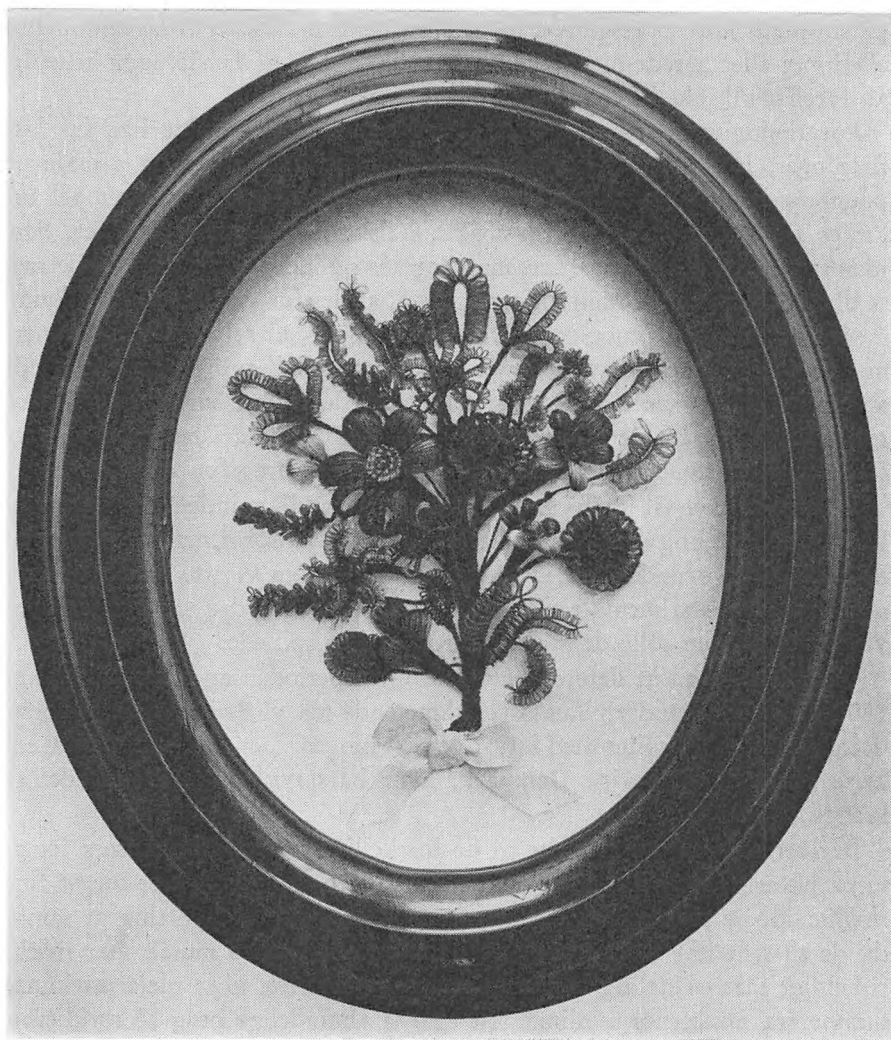
– 1966-nyhed, pris 3,00 DM.

Bøgerne sendes over hele Danmark, betaling kan foregå via dansk postgirokonto 3 49 37.

DANSK BOGHANDEL – FLENSBORG, Nørregade 74

Sønderjysk Månedsskrift

der udsendes af *Historisk Samfund for Sønderjylland* som selvstændig publikation, koster 20,- kroner årlig i abonnement (frit tilsendt). Abonnement og enkeltnumre (2,- kroner stykket plus porto) kan bestilles hos ekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå, eller på redaktionens adresse, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Prøvenummer tilsendes gratis på anmodning.

*En mindetafle
med edelweissmotiv.*

SØNDERJYSKE HÅRARBEJDER

Fru Karen Andersen, Bangsbomuseet, Frederikshavn, har et særegent speciale, nemlig hårarbejder. De fleste kender sikkert disse meget personlige minde- eller smykkearbejder, men er der nogen, der ved, hvor der endnu eksisterer et hårfletteapparat? Fru Karen Andersen efterlyser et sådant, og da man endnu i trediverne brugte hårfletteapparater – de kaldes nok noget andet i daglig tale – skulle der være gode muligheder for at finde et i en skuffe.

Besøg på museer i Sønderjylland giver en vished for, at landsdelen akkurat som det øvrige Danmark har haft sin hårarbejdskultur.

Hårarbejder vil nutidsmennesker sige. Hvad er det? Det vil måske være

på sin plads kort at resumere, hvad hårarbejde er. Det er forarbejdning af afklippet eller afredt menneskeligt hovedhår eller af fæhår, men arbejder af dyrehår vil ikke blive omtalt i denne artikel.

Forarbejdningen spænder over et temmeligt stort område lige fra løse fletninger, løse krøller, parykker, mindetavler over slægt og afdøde og poesibogserindringer til smykker af enhver slags, som for eksempel urkæder til damer og herrer, armbånd, halskæder, ringe og brocher. Som man ser, er det et stort område, man begiver sig ind på, når man vil betragte disse ting nærmere. Man vil også forstå, at det for størstedelens vedkommende er fortidige fænomener. Dog må det siges, at selv om vi ikke mere har noget parykmagerlav, så er parykker og løse fletninger ikke helt ude af kurs, det har visse individers manglende hårvækst sørget for. Moden spiller også ind, og den dramatiske kunst benytter sig i høj grad af slige effekter på teatrene, så hårkunstnere er der stadig brug for.

I denne artikel vil jeg først og fremmest behandle mindetavler og smykker. Det er navnlig den slags, museerne indsamler, fordi man er klar over, de hører til en svunden tid. Det var den epoke, som vi ofte kalder den romantiske, den sentimentale tid, hvor man ikke i det ydre var bange for at vise, hvor stor en rolle de menneskelige følelser spillede.

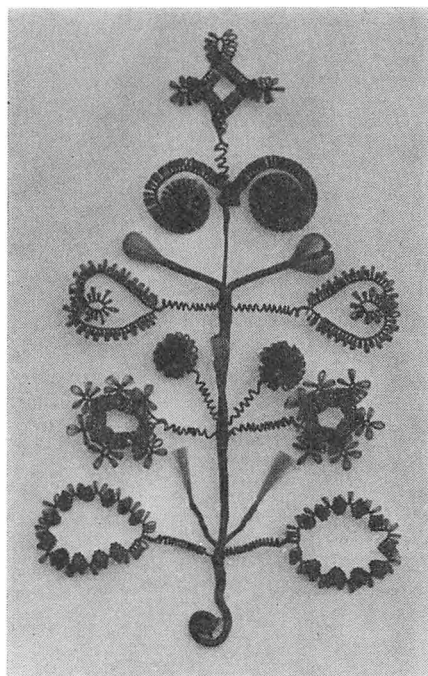
Vi er i stand til at datere denne tid. Glansperioden er sidste halvdel af 1800-tallet, for Sønderjyllands vedkommende må vi dog tage de to første decennier af 1900-tallet med indtil genforeningen. Der var kun ganske enkelte steder i det øvrige Danmark, hvor hårsmykkekunsten trivedes så længe.

Begiver man sig på rundtur til de forskellige sønderjyske museer for at se på hårarbejder, vil man se, at både kvalitet og kvantitet er meget forskellig. Nogle museer har måske ment, at det var for nye ting at samle, da de så sent har været gangbare i landsdelen. Andre museer har måske tilfældigt fået en del og har så satset på at få mere. Man plejer at kunne skønne fra museernes samlinger til egnens almindelige brug af stykkerne, og det er sikkert ikke tilfældigt, at Sønderborg slot har en fyldig og god samling af blandt andet de svenskprægede hårarbejder. Pasprotokollerne fortæller med al ønskelig tydelighed om dalkullers (rejsende svenske piger fra Mora og Våmhus sogne i Dalarne) færden til Haderslev, Åbenrå, Nordborg, Augustenborg og Sønderborg. Disse piger elskede at sejle med småskippere i de sydøstlige danske farvande, derimod hører man ikke så meget til, at de færdedes søværts på Danmarks vestkyst. Det store svenske træk foregik i tiden 1840–1870. Da Sønderjylland kom ind under Tyskland, forsvandt svenskerne gradvis, og så kommer til gengæld den tyske påvirkning til landet.

Omkring århundredskiftet fremstiller barberer i Sønderjylland en mængde urkæder til damer og herrer. Vi lægger mærke til, at også på dette om-

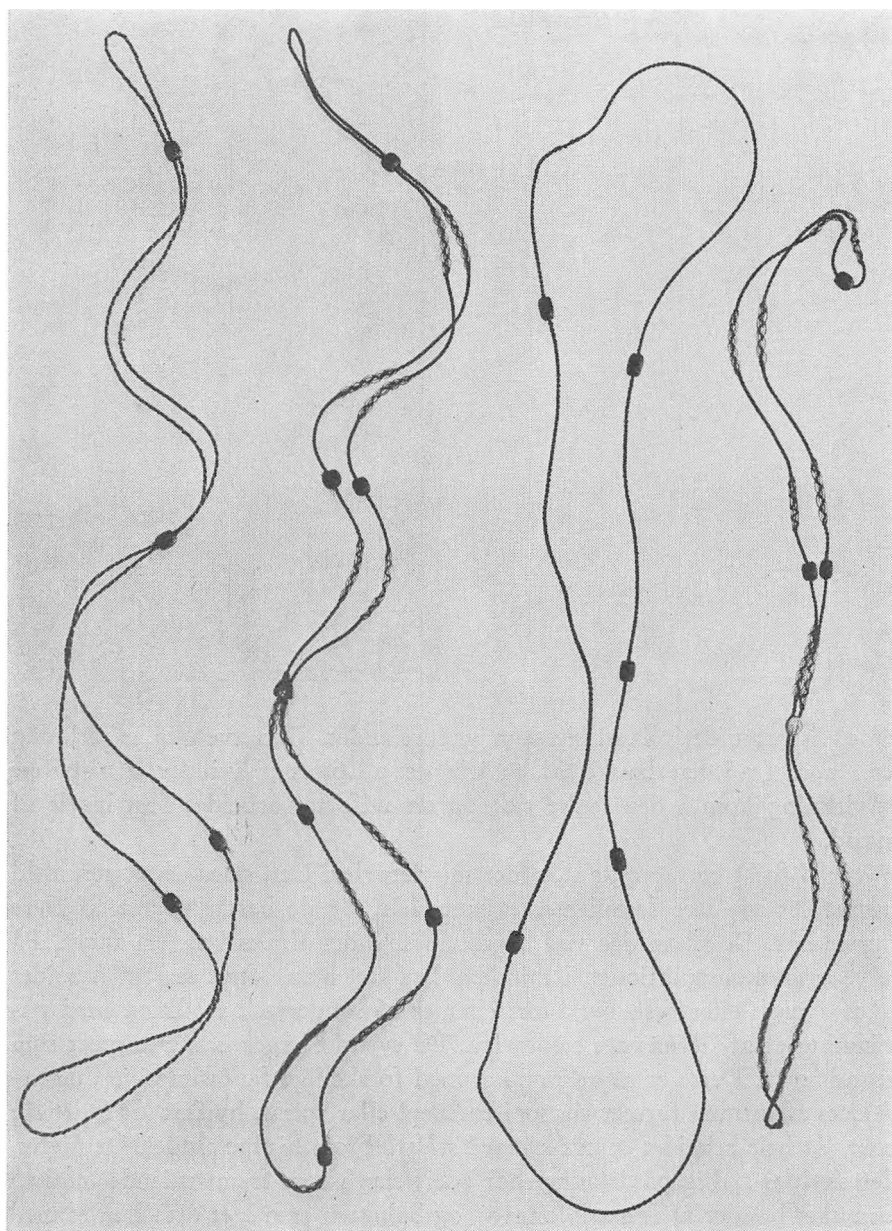

En meget smuk og typisk dalkullemindetavle med grantræet som grundmotiv.

råde viser Sønderjylland sig som grænselandet. Den svenske påvirkning kom nord fra i den danske tid, og arbejdet udførtes af kvinder, den sydlige påvirkning kom i den tyske tid; og da udførtes arbejdet fortrinsvis af mænd.

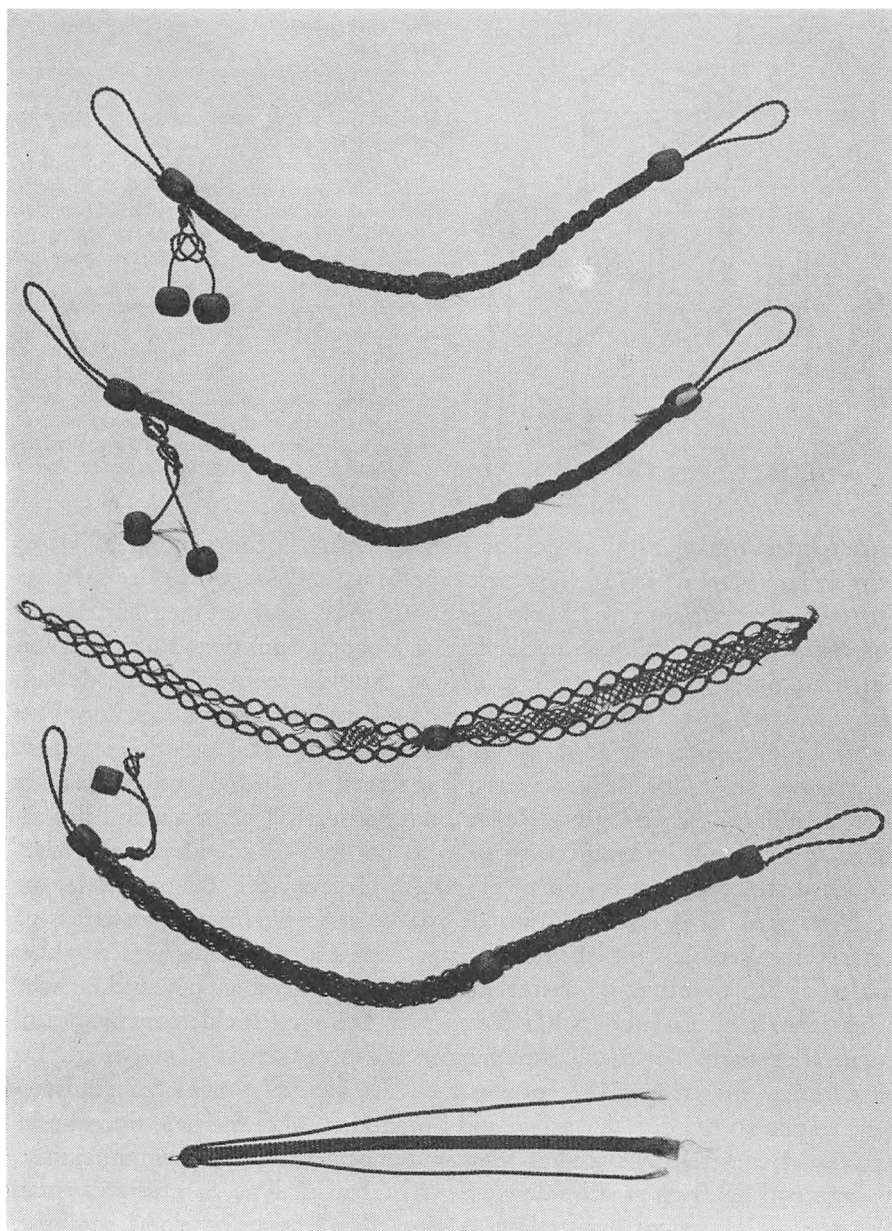
Vi vil først betragte de såkaldte mindetavler. Den slags er næsten altid fremstillet af flere familiemedlemmers hår, og de består derfor af flere farver hår. Dog kan der ved begravelsesminder findes bare en farve. På selve grundkonstruktionen i mindetavlen kan man oftest se, om arbejdet er af svensk eller tysk herkomst eller er af sønderjysk tradition med påvirkning et af de nævnte steder fra. De svenske piger har grantræet som grundmotiv. Dette er så udsmykket med forskellige fantasimotiver, og arbejdets afslutning former sig som en snegl eller spiral, hvilket let lader sig gøre, da hele arbejdet er udført med ståltråd som hjælpemiddel. De tavler, der skyldes sydlig påvirkning, har edelweissen som fremtrædende motiv i en buket bundet af fantasiblomster, og buketterne er meget ofte samlet med en silkesløjfe. Baggrunden for de to slags arbejder er også forskellig. Buketterne ses tit på vatteret silke- eller atlasbund, og den ret dybe ramme er i falsen overklædt med mønstret guldpapir; på de smukkeste eksemplarer er fantasiblomsterne fremstillet med megen ynde og fremragende dygtighed, og arbejderne er præget af en vis fornemhed. De svenskeprægede arbejder har derimod et tydeligt almuepræg. Rammerne er enkle, sorte, ofte

Lange dame-urkæder flettet efter svensk tradition.

med en lille forgyldt kant inderst. Undertiden er arbejdet fæstnet i en lille kasse, dette kan være fælles for begge slags tavler, men de svenske er de mest primitive, baggrunden er for eksempel oftest af hvidt moiréstribet bogbinderpapir.

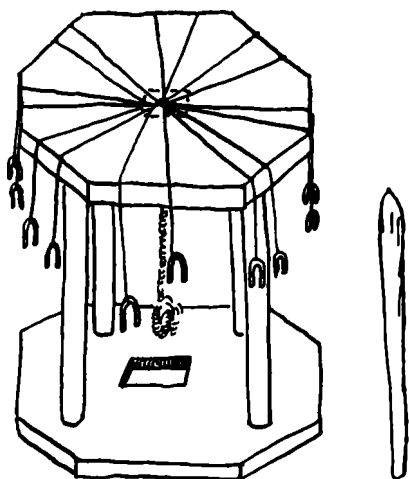

Korte kæder, der ligesom kæderne på den modsatte side er flettet efter svensk tradition. Læg mærke til de typiske perler, der dækker sammenføjerne i flettearbejdet.

Også for smykkernes vedkommende findes der en nordlig og en sydlig tradition. Straks må dog siges, både når det gælder mindetavler og smykker, at der er ingen regler uden undtagelse. Ser vi på svenske lange dame-

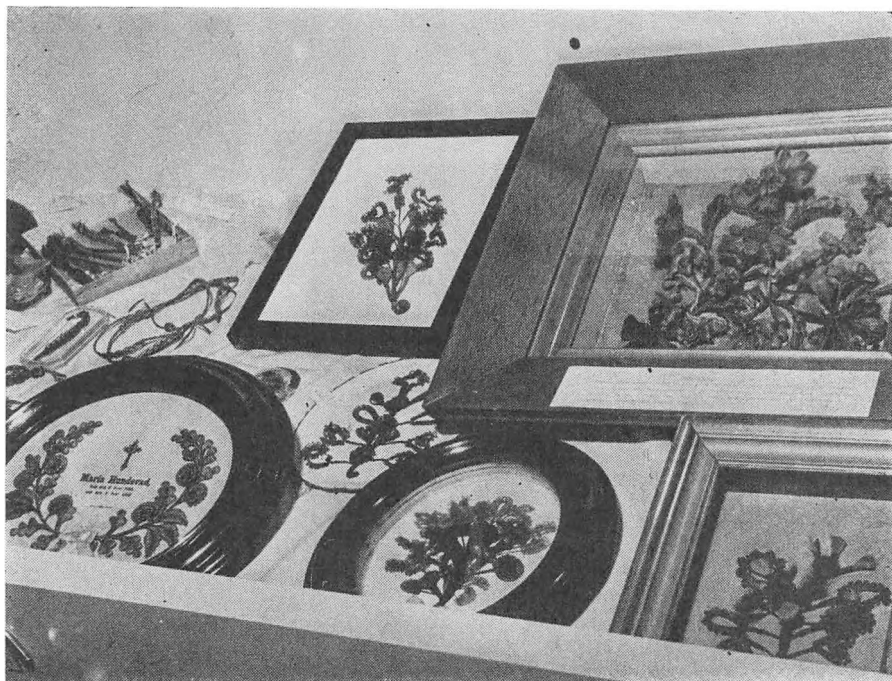
Hårfletteapparat til at stille på bordet (fra Stade ved Elben).

Den metode, der anvendes ved hårflettearbejder, er beslægtet med knipling og andre håndarbejder, hvor spoler og ombytning efter visse regler danner mønstre.

Det færdige arbejde går ned gennem hullet i midten af den øverste plads, og blylodet i spidsen af arbejdet er modvægt til de hængende blylodder, som de enkelte hår er viklet op på. Da hår er et genstridigt og vildt materiale, må vægte og lodder være tunge.

Dalkullernes hårfletteapparater var så store, at de stod på gulvet, til gengæld var de til at skille ad. Man kender kun ganske få apparater i dag – de fleste er vel blevet tilintetgjort, da moden med arbejder af hår forsvandt; skulle der endnu eksistere et hårfletteapparat et steds, modtager fru Karen Andersen på Bangsbomuseet i Frederikshavn meget gerne oplysning derom.

hårukæder, opdager vi, at de har mønsterforarbejdede stykker så lange, som de kan blive af kvindehårs naturlige længde. Disse stykker er sat sammen eller øget sammen ved hjælp af træperler overtrukket med hår. Det er foretaget så snildt, at disse perler har en dobbelt funktion: de skjuler øgningerne, og de tjener samtidig som pynt. Endvidere forarbejdede dalkullerne selv stropper, knapper m. v. til lukketøj på kæderne, så smykket kunne bruges, uden at man skulle til guldsmed med det. Den udgift sparede de svenske piger, for de var vant til sparsommelighed og nøjsomhed fra deres hjemland. Af den grund fandt smykkerne også nemt vej ind hos almenen. Pigerne gik i hjemmene og spurgte, om man havde afredt eller endnu bedre afklippet hår, som man ville have forarbejdet? Blev svaret ja, tog de håret med til deres logi, hvor de havde deres hårfletningsapparat, på hvilket stykket blev forarbejdet. Et par dage efter kom de med smykket fuldt færdigt til brug. På denne måde fik man lavet et hårsmykke med affektionsværdi. En moders hår blev i mangfoldige tilfælde forarbejdet til mand eller barn. Forlovede gav hinanden fæstegaver af denne slags. Da blev kæden eller ringen ofte pyntet med det kendte symbol fra guldsmeden, nemlig to hænder, der griber ind i hinanden. Man må hele tiden huske på, at det er affektionsværdien, der er det bærende i al hårsmykkekunst, og man nød ligefrem at stille denne hengivenhed til skue. Samtidig var man sikkert stolt af, at ens børn eller ens mor eller kæreste havde så smukt et hår, at det kunne komme til at se ud som silke, når det var forarbejdet, det måtte andre gerne se. At håret virkelig kan få megen lighed med silke, når det er rigtigt rensat og ordnet, havde jeg en gang et morsomt eksempel på i Bangsbomuseet. En gæst sagde: Det kan da ikke være arbejder af hår, jeg har set adskillige ting af den slags, og jeg har altid troet, det var silke. Skulle man være i tvivl, når man har et sådant stykke for sig, vil en lup

Nogle af Bangsbomuseets mindetavler. Yderst til venstre en sønderjysk: Maria Hundevad. 6. juni 1852 – 8. juni 1892. Den er kommet med udvandrere til Frederikshavn.

hurtigt afsløre, om det er hårarbejde. Der vil altid være knækkede hår, der stritter frem, og de vil være talrigere, jo mere slidt stykket er, og jo mindre ferm hårarbejdersken har været.

Der er en sammenhæng mellem dalkullernes færden i havnekvarterer og deres sejlads med småskippere og sømændenes forkærlighed for hårsmykker. Sømænd færdedes langt borte fra hjemmet, og de ville gerne have en sådan talisman på sig i form af en forarbejdet hårløk af en af deres kære. Man har sikkert mangan gang befordret en dalkulle gratis, hun og hendes fælle har måske endda fået kosten om bord som løn for et arbejde. Sådan foregik det i hvert fald ofte, da dalkullerne senere begyndte at rejse til Finland. Det ved man endnu i Dalarne.

Men nu de tyskprægede og tyskinspirerede arbejder – hvordan kan man kende dem? Først må det siges, at i Tyskland har man kendt hårarbejder, før dalkullerne begyndte på kunsten, men denne periode vil det blive for omfattende at komme ind på her. Der findes kun få af den slags arbejder på de sønderjyske museer.

Efter krigen 1864 sporedes påvirkningen tydeligst. Et af de mest fremtrædende kendetegn på denne tids sønderjyske hårflettearbejder er, at en kæde næsten altid er uden synlige øgninger. Man befinder sig jo på hjem-

En forlovelsesgave bestående af urkæde og ring med røde og grønne sten. Tilhører fru D. Hansen, Mosevej 7, Guderup, Als.

mebane, når man taler om knipling i Sønderjylland, og man anvender samme teknik i hårflettearbejdet som i knipling, når det gælder øgning – altså tilføring af ny tråd. Man sætter en ny spole til, og tråden eller håret lægges dobbelt et lille stykke, indtil arbejdet er i gænge igen. Man behøver altså ingen hårperler til at skjule øgninger. Er kæden af en sådan art, at man skal have en sammensætning skjult, sker det med små rørformede metalred, der så også kan have et pynteformål, men de er forholdsvis sjældne. Derimod forekommer megen anden pynt i rigelig mængde, og det har været guldsmedenes opgave. Der findes skydere, dupper, låse, kroge etc. af metal, ædelt eller uædelt. Ofte blev det tombak eller gulddoublé, og det kunne for en tid se flot ud. Men også sølv og navnlig guld var meget anvendt.

Jeg havde en gang en oplevelse på en sønderjysk kro, hvor jeg traf en ældre sønderjyde, som boede i pension der. Værtinden havde på mit spørgsmål om sønderjyske hårarbejder henvist til ham. Han fortalte mig, at han hos en guldsmed i Åbenrå før første verdenskrig havde fået lavet en hårurkæde med mange guldsirater. Han bar den stadig. Håret var hans søsters. Han havde lige så godt kunnet bruge nogle penge på den, for den blev fremstillet kort før »han gik over«. Jeg så vist først lidt uforstående ud, men blev hurtigt klar over, at det var et stående udtryk for at passere grænsen til Danmark og blive der. Guldpynnten på kæden var altså en slags

3-dobbelt urkæde med metalbeslag forarbejdet af barber i Tønder. Udlånt af nu afdøde lærer Maibøll, Jejsing, til fru Karen Andersen til fotografering.

værdianbringelse, som kunne bruges i en nødsituation, men han havde den stadig. Han sagde altså, at kæden var fra guldsmeden. Der er ingen tvivl om, at der har været et samarbejde mellem frisører, barberer og guldsmede, når det gælder den tids sønderjyske arbejder.

Desværre har det trods ihærdig eftersøgning både nord og syd for grænsen og trods stor og værdifuld hjælp fra både danske og tyske museumsfolk (Gottorp slot har en fyldig samling hårarbejder) været umuligt at komme på sporet af et sønderjysk hårfletteapparat, endda man ved, flere har været i brug til op mod den anden verdenskrig. Et tysk er der fundet frem til i Stade ved Elben ved Altonamuseets hjælp. Man ved, der har været hårflettere i Sønderborg, Åbenrå, i Haderslev og i Tønder, men anden verdenskrig har slettet sporene. På samme måde er det gået med den litteratur, man kunne vente at finde om emnet i Tyskland.

Det ville være en stor hjælp for mig, der har emnet som specialstudie, om nogen, der har yderligere kendskab til disse forhold, ville meddele mig det. Det er et emne inden for kulturen, der er meget lidt behandlet, og enhver oplysning har interesse. Bangsbomuseet i Frederikshavn har nu en specialsamling på flere hundrede arbejder og redskaber, og vi har blandt disse også en afdeling for de sønderjyske og tysk prægede ting.

Karen Andersen

Alsiske fyr og farvande

Kun få kender de grunde i Lillebælt, som hører til Als. Handelsskoleoverlærer Jens Lampe, Åbenrå, fortæller om denne skjulte del af Als' geografi og slutter med en omtale af de mange fyr, som lyser ud over grundene fra øens kyster.

Als – den syvende største danske ø – har i de senere år været genstand for mange lokalhistoriske undersøgelser, og adskillige gode afhandlinger om den har set dagens lys. Almindeligvis er vor opmærksomhed rettet mod »jorden under vore fødder« og knap i samme grad mod de have, der omgiver os, og de farvande, der stadig spiller en så stor rolle for alle samfund, men især for øsamfund. Og dette er jo ganske naturligt, eftersom det store flertal af menneskene ved bolig, familie, erhverv og mange andre bånd først og fremmest er knyttet til jorden og landet. Men da havet gennem tiderne har spillet en stor rolle – ikke blot for øriget Danmark i almindelighed, men også for vor snævrere hjemstavn, ville det måske være på sin plads at vie de hjemlige farvande lidt større opmærksomhed, også hvad angår den lokalhistoriske forskning, end man hidtil har gjort. Dette fragment må derfor ses som et foreløbigt og beskedent forsøg på at vende opmærksomheden mod et område som – omend ikke er uopdyrket¹ – så dog hidtil er stillet noget i skyggen.

Det er en uomtvistelig kendsgerning, at meget vigtige begivenheder i vor historie har fundet sted på søen, og at den letteste og billigste varetransport stadig går over havet. Det gælder i dag, men det gjaldt endnu mere dengang, da veje og transportmidler i land var primitive. Endelig skal der også peges på den kendsgerning, at befolkningen i vor hjemstavn fra ældgammel tid har måttet skaffe sig en del af sin føde blandt havets dyrerig-

1. I Kapitlet »Sø og Havn« s. 231–68 i »Bogen om Als« (red. Robert Huhle), Åbenrå 1956, giver afdøde museumsinspektør Jens Raben den hidtil bedste og mest omfattende skildring af søfart, skibsbyggeri og andre maritime emner med tilknytning til Sønderborg og Als. Men en mængde arkivalier vedrørende disse emner er endnu ubehandlet. Raben har heller ikke medtaget alle landingssteder og anløbsbroer på Als. P. E. Döring har, ligesom Raben, behandlet Sønderborg Skipperlaugs historie i »Zeitschrift der Gesellschaft für Schl.-Holst. Geschichte«, 1896. – I årsskriftet »Fra Als og Sundved« er der i flere årgange glimt af maritimt stof, det gælder ikke mindst det fyldige materiale i årgang 1961, hvor der er afhandlinger af Jens Raben, J. Slettebo, N. Knudsen, Fr. Matzen, H. C. Petersen og Chr. Maibøll. Færgerne og færgestederne er behandlet af Jens Raben i »Sønderjysk Månedsskrift« 1941, årg. 17, s. 33–42 (Høruphav–Kegnæs) og af Chr. Maibøll i årg. 1941, årg. 17, s. 173–78 (Høruphav–Kegnæs). Færgerne Fynshav–Bøjden er behandlet af Jens Lampe i artiklen »Fra Herregård til Højskole« i Årsskrift for Danebod Højskole, 1960, s. 39–48. Færgeruterne Mommark–Søby og Mommark–Fåborg er skildret i »Sønderjysk Månedsskrift« 1962, årg. 38, s. 128–32 også af Jens Lampe, der ligeledes har skrevet en afhandling om Navigationsundervisningen i Sønderjylland. I Kronborg Handels- og Søfartsmuseums Årbog 1960 findes en afhandling om Sønderborg som søfartsby. Desuden findes naturligvis lokalhistorisk-maritimt stof i den rige fylde, der findes af militær og søkrigshistorisk litteratur, f. eks. i Halfdan Barfods »Vor Flaade i Fortid og Nutid« I og II.

dom. Det fremgår bl. a. af skaldynger fra stenalderen. I middelalderens sildefiskeri deltog også alsingerne, ligesom fiskeriet stadig spiller en vis rolle blandt de hjemlige erhverv. Ikke blot for Sønderborg, Nordborg og Augustenborg, men også for visse sogne på Als' østkyst har søfarten gennem tiderne været en indbringende næringsvej. I kapitlet »Sø og Havn« i »Bogen om Als« og i årsskrift for Historisk Samfund for Als og Sundeved for 1961 har afdøde museumsinspektør J. Raben givet interessante glimt fra ældre tiders alsiske søfart, ligesom færgestederne i Fynshav og Mommark er blevet behandlet i artikler i »Flensborg Avis« og »Sønderjysk Månedsskrift«. Her skal berettes om farvande og fyr.

Als skilles mod vest fra Sundeved ved det smalle, men dybe Alssund og den bredere Als Fjord og er iøvrigt omgivet af Lillebælt mod nord og øst, og Østersøen mod syd. Alssund er på sit smalleste sted 120 m. Den korteste afstand til Fyn er 10 km, nemlig på det sted, hvor den genoprettede færgerute Fynshav-Bøjden skal gå. Den korteste afstand til Ærø er 11 km og til Angel 8 km. Den helt store søtrafik har Als aldrig nydt godt af, da Lillebælt er en omvej til og fra Østersøen, og selv om Lillebælt har en ret dyb sejlrende, har det mest betydning for bæltets egne søkøbstæder og deres opland. Men takket være Als' beliggenhed i nærheden af Kiel-kanalens østlige udmunding har øen, især Sønderborg, siden kanalens åbning i 1895 nydt gavn af de forbedrede samfærdselsforhold.

Betegnelsen Lillebælt kendes først fra den hollandske admiral de Ruyters journal, ført under togter mod den hollandske flåde i danske farvande 1658–60². Det gamle danske navn for Lillebælt er Middelfart Sund eller Melfar Sund, der da også findes i ældre hollandske søkort og skibsjournaler, og som vil være kendt fra Laurids O. Kocks (†1691) sang »Danmark, dejligst vang og vænge ...« (gendigtet af N. F. S. Grundtvig), hvor det i 3. vers hedder :»Mejlfar sund os Fyen beskytter ...«. 14. august 1659 indfører de Ruyter i sin journal, at nogle skibe, som lå i »de Cleyne Beldt« var taget af svenskerne. Det ser ud til, at begge navne har været brugt i nogen tid. Endnu 1777 omtaler Holbergs geografi både Lillebælt og Middelfart Sund. På Als kaldte man tidligere den sydlige del af Lillebælt, hvis sydgrænse går fra sydøstpynnten af Als til sydpynnten af Ærø for F y e n s h a v. Dette stednavn bruges i dag kun om det gamle og nu genoprettede færgested i Notmark sogn. Den sydlige, brede del af Lillebælt har forholdsvis få grunde og banker. Nord for Tontofte Nakke ligger den landløse grund Tranesand. Den dygtige købmand og skibsreder Jens Sørensen (1646–1723), der blev søkortdirektør 1689, kortlagde i slutningen af 1600-årene de dan-

2. Vedr. navnestoffet henvises til Johs. Knudsen: *Hollandsk Indflydelse på Navngivningen af Farvandene omkring Danmark*, i *Historisk Tidsskrift* 9. rk. I bd. s. 398–420 og Louis E. Grandjean: *Søkortets Stednavne I og II*, København 1945–46 samt *Danmarks Stednavne nr. 7 – Sønderjyske Stednavne V Sønderborg Amtsrådsreds, København 1939* – Kristian Hald: *Vore Stednavne*, Kb. 1950.

ske farvande, og han kalder grunden Tralsand, som menes at være sammensat af tillægsordet trald, d. v. s. trind og fyldig, idet landgrunden netop her breder sig en halv sømil ud. Den senere sammensætning med fuglenavnet trane menes at være en omtydning.

Holst Banke, som ligger nordligere og som har 7,4 m vand på mindste dybde, kaldtes tidligere Flakgrund. Den er opkaldt efter kommandør Frederik Holst (1778–1846), der som premierløjtnant opmålte grunden med lods båden »Ternen« i 1806.

Hesteskoen eller Alssten mellem Tranerodde og Helnæs hedder på et hollandsk kort fra 1592 »De roen«, d. v. s. rønnen = en holm eller lille ø, ofte dog kun en stor sten eller stenryg, der enten er tør eller tør ved lavvande. Førnævnte Jens Sørensen kaldte den 1692 Stenrønnen eller Alsessteenrøn. I »Den danske Lods« fra 1893 kaldes den Hesteskoen eller Alssten. Grundens form som en hestesko har forårsaget navnet.

Søndre Stenrøn mellem Tranerodde og Kalvøre kaldes i 1692 Sandrønnen eller Als Sandrøn. Det nuværende navn stammer fra et kort fra 1850.

Tranerodde Grund kaldes på Johs. Meiers kort 1652 Trienør. På Jens Sørensens kort 1692 kaldes den Tronørs Oddes Rev. Navnet stammer fra det i land liggende Tranemade eller Tranemose.

Taksensand, sandrevlen ud for det nuværende fyr, kaldes i 1692 Groner, Gunder og Gonder Sand. 1806 kaldes den Peder Tagsens Sand. I et dokument fra 2. 12. 1710 nævnes Per Tagsens landing ved Fyns Haff. Navnet er således afledt af et egennavn, nemlig ejeren af grunden i land.

Pøls Rev ligger ud for sydøstspidsen af Als. Revet er en stenbro under vandet, der har form som en pølse, men navnet kendes allerede fra et hollandsk kort fra 1592 og må antagelig have forbindelse med stednavnet Gammel Pøl i Lysabild sogn. Bredgrund syd for Als har simpelthen sit navn efter grundens form.

Flejmosesand syd for Kegsnæs har navn efter et område inde i land. Fiskersand – også syd for Kegsnæs – har navn efter fiskere, der har boet inde ved odden.

Kalkgrunden, syd for Kegsnæs, men på tysk grund, har navn efter bundens art. Middelgrunden mellem Kegsnæs og Broagerland har navn efter sin beliggenhed. Det samme gælder Vesterhage og Østerhage ved Allsunds sydlige indløb. Witzkes Rev på nordsiden af Kegsnæs overfor Høruphav, er opkaldt efter ejeren af gården Hjortholm, Jørgen Witzke.

Allsund kaldtes også tidligere Børløs d. v. s. et løb »uden gunstig vind« – samt Sønderborg Sund. Medens øst- og sydkysten på Als er svagt krummet med lange, bløde kurver på grund af den stærke strøm, der som regel er i Lillebælt og langs sydkysten af Kegsnæs, og som har slidt kystens frem-spring bort, er Allsund-kysten bugtet og indskåret af nor og vige: Augustenborg fjord med grunden Halvmånen, Ketting Nor, også kaldet Ketting

De alsiske grunde strækker sig langt ud i Lillebælt. Her ses de fem nordligste: 1. Tranesand. 2. Holst banke. 3. Hesteskoen eller Alssten. 4. Stenrøn. 5. Taksensand.

Hav, Stevning Nor, Sandvig, og det besynderligt formede nordligste farvand: Stegsvig, som fortsætter ind på øen i Farresdam, Dyvig og Mjelsvig.

Da Als ligger godt og lunt i læ af Løjtlands, Sundeveds og Broagerlands bakkede rygge, og der kun findes få og ret små grunde og banker, har der ikke været mange strandinger på Als. I de sidste hundrede år kendes kun en halv snes, og i alle tilfælde drejede det sig om mindre fartøjer.

Als er godt forsynet med fyr. De ældste fyr på dansk område blev oprettet i Skanør i Skåne på Valdemar Sejrs tid. Her blev der nemlig på kongens ordre tændt blus i de mørke sensommeraftener, for at de mange fartøjer, der fiskede i Øresund, ikke skulle støde på grund eller påsejle hinanden. Egentlige fyr til vejledning for handelsskibene tændtes dog først i foråret 1561, da kong Frederik II gav befaling til at »lade gjøre en Fyerlampe« på Skagen, Anholt og Kullen.

Efterhånden skete der flere forbedringer. Først lod man blusset omgive af en lanterne med glastruder. Så lavede man fyrapparatet sådan, at det kunne rotere og derved udsende blink, og endelig fandt man på at sende lystrålerne ud gennem en stor glaslins, hvorved lyset forstærkedes så meget, at det kunne ses langt borte. Man fandt ligeledes på at bruge andet brændsel som olie, petroleum, sprit, gas og elektricitet.

De fleste fyr i Danmark, ca. 200, hører ind under Fyr- og Vagervæsenet, hvis opgave er at skabe størst mulig sikkerhed for sejladsen gennem vore farvande, der afmærkes med fyrbåker, fyrskibe, lystønder, lysspirtønder og vagere af forskellig størrelse – samt radiofyr.

En del mindre fyr, især havnefyr, f. eks. småfyrene i Mommark og Sønderborg havne, tilhører statsbanerne, kommuner eller private selskaber.

Ved Øresundstoldens ophævelse i 1857 fik Danmark en godtgørelse på 33,5 millioner rigsdaler, hvilket omtrent svarede til tolv års normal toldafgift. Til gengæld forpligtede Danmark sig til fremtidig at opretholde gratis afmærkning og fyrbelysning i de danske gennemsejlings-farvande – en forpligtelse, der i løbet af de godt hundrede år er blevet til en anelig udgiftspost på statsregnskabet.

Det første fyr i sønderjyske farvande³ synes at være oprettet af postvæsenet 1705 på Bågø (Assens amt), på postfærgeruten mellem Assens og Årø-sund. De to sidstnævnte byer fik tillige havnefyr i 1777. Disse tre fyr tændtes imidlertid kun, når færgesmakkerne ventedes, så den almindelige skibsfart nød ikke godt af dem. Først i 1935 overtoges de af fyrvæsenet.

I 1798 sendtes der fra kongen en forespørgsel til amtmændene, som skulle »erfare sig« om skippersnes stilling til planerne om etablering af flere fyr. Skipperne i Sønderborg viste en vis interesse, men udtalte dog samtidig håbet om, at afgifterne ikke måtte være for trykkende for søfarten. Organiseringen af fyrvæsenet i hertugdømmerne blev foretaget af den danske stat med admiral Løvenørn og senere direktør C. F. Grove som chefer.

Kegnæs fyr oprettedes som det første alsiske i 1845. Det havde fast linse og spejle. Den første fyrpasser var Peter Chr. Lassen fra Sønderborg, som i 1859 afløstes af Karl Henrik Schrøder, der under Treårskrigen havde gjort tjeneste i den danske flåde og gjorde sig navnkundig ved sin snar-rådighed og tapperhed under recognoseringer sammen med kammeraten J. P. Jensen. Schrøders marineuniform ses endnu på Sønderborg Museum.

Det nuværende fyrtårn er bygget 1896 og forandret i 1955. Det ligger i smukke omgivelser på den 32 m høje bakke Kegnæshøj med udsigt til Høruphav i vest og Østersøen i øst. De to farvande er kun adskilt af den smalle landtange Drejet, der forbinder Kegnæs med det øvrige Als.

Kegnæs fyr har hvidt, rødt og grønt lys med formørkelser. Det er et gult, rundt tårn på 18 m. Samtidig gør fyret tjeneste i den omfattende melde- og varslings-tjeneste, som er etableret i NATO, ligesom det også tjener som kystudkigs- og vejrstation.

Lillebælt, som i færdselsgeografisk henseende ikke spiller samme rolle som Storebælt og Øresund, men væsentligt kun tjener den lokale trafik, regnes af fremmede for et ret vanskeligt farvand. Det er næsten i hele sin længde smallere end de berømte 2×3 sømil, men regnes alligevel for internationalt gennemsejlingsfarvand og har som sådan spillet en vis rolle i ti-

3. Vedr. fyrene og deres byggeår henvises til: Amtsblatt der Regierung zu Schleswig 1869–1906, Kronborg Handels- og Søfartsmuseums Årbog 1960, Nautisk Almanak 1960, Weilbach, København, Den danske Havnelods 1960, København, Dansk Fyrliste 1960, Fiskeriårbogen 1960, Lærebog for Orlogsgaster udarbejdet ved marinestaben, 2. udgave, København 1938, og målebordsblade fra Als, søkort Lillebælt, Allsund.

Nordborg fyrtårn er tyve meter højt. Den stigende automatisering overflødiggor efterhånden fyrpersonalet, og fyrpasserboligerne udlejes af staten til almindelig beboelse. For kort tid siden kunne man i dagspressen læse, at en række fyrpasserboliger (deriblandt de to ved Nordborg og Kegnæs fyr) skulle sælges til private, et forlydende, der gav anledning til en strøm af henvendelser til fyrdirektoratet. Foreløbig vil der næppe ske mere end den udstykning, som allerede har fundet sted ud fra ønsket om at stå frit, og før forsvarsministeriet afhænder fyrpasserboligerne, vil andre statsinstitutioner blive hørt, om de er interesserede. Muligvis kunne der blive tale om oprettelse af et fuglereservat eller fredning af det omgivende areal.

dens løb. Danske, hollandske, svenske, tyske, engelske og russiske flådeenheder har holdt øvelser, recognoseringer, eller været på patrulje i Lillebælt. Således lå f. eks. en større russisk flotille ved Als sommeren 1850. Først lå den ud for Mommark, senere flyttede den til Høruphav og Sønderborg. I Høruphav var biskop Jørgen Hansen ombord på et stort linjeskib med 120 kanoner. De russiske matroser opførte sig stort set korrekt, men drak meget, når de kom i land. Kongen kom på denne tid til øen og han gav taffel i Sønderborg, hvortil var indbudt viceadmiralen og stabschefen. Det syntes at interessere russerne, at kongen, ministre, bønder, borgere, militær og civile sad ved samme bord med ugenert munterhed.

Den russiske flåde havde til opgave at understrege den diplomatiske aktivitet, der samtidigt udøvedes overfor Tyskland. Men til søs havde Danmark ikke så meget at frygte, thi endnu i 1848–50 og 1864 var vi Tyskland (Preussen) overlegen til søs. Havde det ikke været tilfældet, kunne Danmark slet ikke have taget kampen op, sådan som det skete.

Men efter 1864 ændredes dette forhold fuldstændig som følge af Tysklands hurtigt voksende flådemagt og ekspansion. Tyskland blev nu interesseret i at beherske Østersøen og om muligt holde englænderne uden for.

Oprettelsen af en række fyr i de alsiske farvande må utvivlsomt ses i

sammenhæng med visse strategiske hensyn, selv om disse fyr naturligvis også fik værdi for fiskeriet og handelstrafikken og imødekom et civilt behov. Allerede i 1899 gjorde Handelsforeningen i Åbenrå den prøjsiske regering opmærksom på nødvendigheden af at få oprettet fyrtårne på Als og ved indløbet til Åbenrå fjord. Da den ulykkelige krig havde skilt hertugdømmerne fra Danmark, fortsatte tyskerne arbejdet med at øge sikkerheden til søs. I 1876 udlagdes således fyrskipet Kalkgrund⁴ mellem Kegnæs og Gelting Bugt ved indløbet til Flensborg Fjord. Det afløstes i 1963 af et automatisk fyrtårn.

Samtidig med, at der blev oprettet tysk flådebase og marinestation i Sønderborg 1904–07, besluttede regeringen at bygge nyt fyr ved Augustenhof i Nordborg landsogn og på østkysten af Als. Augustenhof el. Nordborg fyr, som det oftest kaldes, blev bygget foråret 1903 og igangsat 1. maj samme år. Tårnet er gult og rundt og 20 m højt, flammens højde over vandet er 27 m. Det havde til at begynde med et Fresnel linseapparat og spiritusglødelys, men er siden elektrificeret. Dets karakter er hvidt, rødt og grønt lys med formørkelser. I 1955 blev fyret forandret.

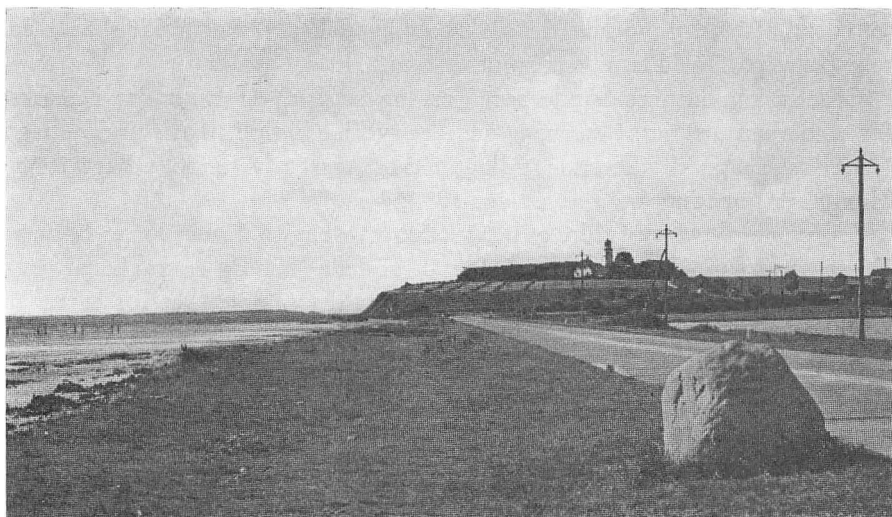
Efteråret 1905 opførtes Taksensand fyr i Notmark sogn på østsiden af Als, udfør Nørreskov, og den 16. marts 1906 sattes det i gang. Tårnet, der var rundt og hvidt, målte 32 m og var således det højeste fyr på Als. Men i 1953 kappede man 13 m af toppen, fordi vejr og vind i årenes løb havde rusket så meget i tårnet, at den 1,10 m tykke mur havde slået dybe revner. Fyrets karakter er hvidt, rødt og grønt lys med gruppeformørkelser. Flammens højde er nu 15 m over vandet. Ved højvande ligger tårnet i vandet, men en bro fører fra klinten til indgangsdøren.

Tranerodde fyr i Svenstrup sogn kom også i gang foråret 1906. Det kaldes også Karlsminde. Fyret er et hvidt, rundt fyr med rødt bælte på 10 m. Flammens højde er 12 m over vandet. Dets karakter er hvidt, rødt og grønt lys med formørkelser.

Det tredje fyr, som oprettedes i 1906 var Gammel Pøl fyr, nord for Pølhuk i Lysabild sogn. Det består af et forfyr og et bagfyr. Det første ligger 9 m. o. h., det ligger 540 m fra bagfyret og har hvid gittermast med rødt bælte. Bagfyret er et hvidt, rundt tårn med et rødt bælte på 11 m. Flammens højde er 20 m o. v. De to fyr leder over et i pejling 44° gennem det dybe løb mellem Kegnæs fyr og Bredgrund.

Man skelner mellem forskellige slags fyr. Vinkelfyr leder skibene gennem et bestemt farvandsafsnit ved i en bestemt vinkel at vise hvidt lys, men til højre eller venstre for denne vinkel farvet lys. Det hvide lys angiver dybt farvand, det farvede grundene. To fyr kan holdes overet som ledefyr gennem en smal rende. Når man ser det ene fyr ret over det andet, véd man, at skibet ligger midt i løbet.

4. Amtsblatt der Regierung zu Schleswig 1869–1906.

Kegnæs fyr på Als sydspids ligger højt ved den vestlige ende af Drejet, den smalle landtange, der forbinder Kegnæs med Als, og som adskiller »Lill'hav« og »Stor'hav«. På stenen i forgrunden er indbugget: Her satte isen mig i marts 1941. Nedenfor fyrbakken, lige syd for vejen, ligger de græsbevoksede rester af fæstningen Kegnæs eller Kajborg.

At fyrene har forskellig karakter vil sige, at de blinker på hver sin måde for ikke at blive forvekslet. Oplysning om fyrenes karakter kan fås dels i håndbøger for søfarende og dels på søkortet over det pågældende farvand. Også lysstyrken og rækkevidden er forskellig.

I 1922 indrettedes havnefyrene ved Mommark. Allerede i 1904 havde daværende landdagsmand H. P. Hanssen i den preussiske landdag anbefalet, at der anlagdes en havn ved Mommark, først og fremmest af hensyn til fiskeriet, men naturligvis også – hvad H. P. Hanssen ikke nævnte – af hensyn til de gamle forbindelser til moderlandet. 1921 stiftedes A/S »Mommark Færge«, og året efter var havnen bygget. Bagfyret er anbragt 335 m fra broklappen. Der er rødt, fast lys. Flammen er 24 m over vandet. Der er en hvid træmast med hvid trekant med nedadvendt spids. Forfyret er 214 m fra bagfyret og har ligeledes rødt, fast lys, 16 m over vandet. Fyrene brænder kun, når færger ankommer eller afgår. Også på molerne er anbragt faste fyr.

1952 oprettedes Als kabelfyr, ca. 0,9 sømil nordvest for Ballebro fyr. For- og bagfyret angiver retningen af et kabel over Als fjord. 1956 anlagdes Hummelvig kabelfyr, som også består af for- og bagfyr og ligger ca. 1 sømil nord for Gl. Pøl fyr.

Ballebro fyr ligger ganske vist på Sundeved, men bør dog nævnes i forbindelse med sejladsen gennem sundet. Det blev oprettet 1904, forandret 1954 og har hvidt, rødt og grønt lys med formørkelser. Flammens højde over vandet er 11 m. Også Sottrupskov fyr ligger på Sundeved. Det op-

rettedes i 1930, forandredes i 1956 og er kendeligt ved et hvidt skab med rødt bælte på 2 m. Flammens højde er 9 m o. h.

Endelig kan nævnes Sønderborg for- og bagfyr. Af lystønder i alsiske farvande kan nævnes: Østerhage ved det sydlige indløb til Alssund, udlagt 1920, Østerhage klokketønde, udlagt 1931, Pølsrev lystønde, udlagt 1958, Mommark nordøst lystønde, udlagt 1932.

At fyrene på Als opfyldte et behov, fik man bevis på, mens man opførte Taksensand fyr. Under byggearbejdet strandede⁵ nemlig en yacht på revlen ud for stedet, og et par måneder før var det samme sket for et andet mindre fartøj.

På Tranersand strandede natten mellem 2. og 3. nov. 1824 brigantinen »Hoppet«, ført af kaptajn Frederik Ernst Schreiber hjemmehørende i Kalmar, Sverige, på vej til Åbenrå med en last træ. Besætningen reddede sig selv i land i bådene. Skibet, der tilhørte købmand J. G. Kramer i Kalmar, blev bjerget af to borgere i Åbenrå.

Skonnerten »Marie« af Ringkøbing, der var på 19 kommercielæster, strandede i Als Fjord i januar 1879. Lasten blev solgt ved offentlig auktion.

Den 7. oktober 1911 strandede galeasen »Øresund« ved Alssten. Skibet var undervejs til Åbenrå med mursten. Det blev fuldstændig slået til vrag, men besætningen på 2 mand blev reddet.

Under en forrygende storm i oktober 1921 strandede lægteren »Moorfleth« af Hamburg ved Augustenhof og galeasen »Else« af Kalundborg ved Naldmose strand i Notmark sogn. »Else«s mandskab gik fra borde, men skibet lå længe i havstokken, inden det blev bjerget.

Antallet af strandinger var sandsynligvis blevet større, dersom fyrene ikke nat efter nat sendte deres advarende og vejledende glimt ud over farvandene. Normalt brænder fyrene i de danske farvande året rundt fra et kvarter efter solnedgang til et kvarter før solopgang.

Medens Nordborg, Taksensand og Kegnæs fyr passedes af fyrmestre med navigationsuddannelse, overdroges pasningen af de mindre fyr til beboere i nærheden af fyret. Således fik f. eks. bolsmand A. Duus i Lysabildskov overdraget opsynet med de to ledefyr ved Pølsrev for en årlig godtgørelse af 425 mark og 75 mark til stedfortræderen.

Ved genforeningen fik det danske fyrvæsen overdraget ti fyr og en lystønde fra Tyskland. Under besættelsen var fyrene slukket det meste af tiden. Kun når tyskernes egne konvojer eller orlogsmænd skulle passere, blev de tændt. En del af fyrene var besat med vagtposter, som sendte meldinger om deres observationer og i øvrigt stod i efterretningens tjeneste.

Jens Lampe

5. Vedr. strandinger henvises til arkivalier på Landsarkivet, Åbenrå, og »Dybbøl-Posten« de pågældende årgange.

I »Fra Als og Sundeved« 1961, s. 66 er ligeledes berettet om en stranding på Kegnæs i 1857.

Valget viser vejen frem

Redaktør Karl Otto Meyer, Flensborg Avis, kommenterer kommunalvalget i Sydslesvig den 13. 3. 1966.

Kommunalvalget er overstået, og mange stiller nu det spørgsmål: »Hvordan skal valgresultatet vurderes? Var det et godt valg, eller var det et dårligt valg for Sydslesvigs danskhed?«

Det kan straks fastslås, at valgresultatet for Sydslesvigsk Vælgerforenings vedkommende må betragtes som hæderligt. Der er ingen grund til at juble, men der er heller ingen grund til at være mistrøstig. De 24.712 stemmer, som Sydslesvigsk Vælgerforening opnåede, udgør et solidt grundlag, og gør SSV til en faktor i grænselandet, alle må regne med.

Valget havde – som alle valg (dog denne gang mere udpræget) – sine lyse og sine mørke sider.

Til den lyse side hører absolut dette, at vi med det opnåede stemmetal ikke er kommet nævneværdigt under resultatet fra forbundsdagsvalget 1961. Ved forbundsdagsvalget 1961 opnåede SSV i alt 25.444 stemmer. En del af disse stemmer faldt dog i Holsten, hvor man ikke havde mulighed for at stemme på os ved valget den 13. marts 1966. I hele Sydslesvig

fik vi dengang knap 25.000 stemmer, hvilket svarer til de 24.712 vi fik i år. Nu vil nogen straks sige, at forbundsdaysvalget og kommunalvalget ikke kan sammenlignes. Dette er til en vis grad rigtigt. Men vi fik brudt den regel, at vi efter hvert forbundsdaysvalg skulle miste ca. 25 % af vore vælgere. Tallene taler deres eget sprog.

Ved forbundsdaysvalget 1949 opnåede SSV 75.388 stemmer,				
ved	–	1953	–	SSV 44.585 stemmer,
–	–	1957	–	SSV 32.262 stemmer,
–	–	1961	–	SSV 25.444 stemmer,
–	–	1965		?

Vi deltog som sagt ikke i forbundsdaysvalget 1965 og fik dermed ikke spørgsmålet besvaret, om vi atter skulle miste en stor procentdel af vore stemmer. Dette spørgsmål stod derfor åbent her ved kommunalvalget 1966. Mange spåede, at vi igen ville få et smæk, og at dette, at vi ikke stillede op til forbundsdaysvalget 1965, måske endda ville bevirke, at smækket nu blev endnu større. Ved at holde stemmetallet fra 1961 – på trods af, at valgdeltagelsen i 1961 lå på 87 %, medens den kun var 68,8 % ved valget den 13. marts 1966, har vi altså brudt reglen om stemmetabet efter hvert forbundsdaysvalg. Det er en af valgets lyse sider.

★

En af valgets mørke sider er, at vi ikke holdt stemmetallet fra kommunalvalget 1962, hvor vi kunne mønstre 28.252 stemmer. I forhold til dette valg tabte vi 3.540 stemmer. Dette skal der på ingen måde lægges skjul på. Vor andel i det samlede stemmetal faldt fra 2,5 % af alle stemmer i landet Slesvig-Holsten ved kommunalvalget 1962 til 2,2 % ved kommunalvalget 1966. Men ved forbundsdaysvalget 1961 havde vi kun 1,9 % af det samlede stemmetal. Der skal som sagt ikke lægges skjul på det tab, vi har lidt, men samtidig skal fremhæves, at valgdeltagelsen ved kommunalvalget i 1962 lå på 71,2 %, medens den i 1966 dalede til 68,8 %. Dette ramte også os. Vi må endelig engang gøre op med den tese, at mindretallet får alle sine medlemmer til valgurnen. Det lykkes os mange steder i landdistrikterne, men ikke i byerne og i de bymæssige områder. Af det materiale, jeg har til rådighed, må jeg komme til den slutning, at f. eks. 18 % af Sydslesvigs Forenings medlemmer i Flensborg by ikke er gået til valg den 13. marts. Noget lignende er sket andre steder. Så vi må endelig fast-

slå, at også vi har vor andel i sofa-vælgerne, selvom det fortsat er sådan, at mindretallets medlemmer går flittigere til valgurnen end flertallets.

Ligeledes må man være klar over – selvom det er ubehageligt at sige det – at ikke alle, der kulturelt tilhører mindretallet, stemmer på mindretallets parti.

Trods denne mørke side af valget er det glædeligt at konstatere, at de stemmer, vi har mistet, ikke er gået til de tyske partier. I Flensburg by tabte vi 1669 stemmer, SPD vandt 550 stemmer, CDU tabte ca. 750 stemmer, FDP tabte ca. 100 stemmer og GPD tabte ca. 1.500 stemmer. Dette viser klart, at vore stemmer ikke er gået til de tyske partier, men at en del af vore folk er blevet hjemme. Vi har samtidig lidt svært ved at forstå, at man kan udlægge et SSV-stemmetab på ca. 1.600 stemmer som et dansk nederlag, medens et tab på omtrent 2.000 stemmer for de tyske partier ikke betragtes som noget tysk nederlag.

Hvis vi sammenligner de to sidste kommunalvalg, får vi følgende bilde:

	Kommunalvalg 1962	Kommunalvalg 1966	±	%
Flbg. by	13.341	11.672	÷ 1.669	÷ 12,5
Flbg. amt	3.468	3.291	÷ 177	÷ 5,0
Sydtønder amt ...	2.700	2.506	÷ 194	÷ 7,1
Ejdersted	1.099	994	÷ 105	÷ 9,5
Husum amt	1.411	1.187	÷ 224	÷ 15,8
Egernførde amt ..	1.254	991	÷ 991	÷ 20,9
Rensborg amt	733	559	÷ 174	÷ 18,3
Slesvig amt	4.105	3.395	÷ 710	÷ 17,3

Gennemsnitligt tab i hele Sydslesvig ÷ 12,5 %.

Det kan være helt interessant også at se tallene i relation til landdagsvalget den 23. 9. 1962. Samlet opnåede SSV dengang 26.883 stemmer. I forhold til dette valg tabte vi den 13. 3. 1966 2.171 stemmer.

For de enkelte amter kan vi ikke drage sammenligninger, da brevstemmerne ikke kan opgøres amtsvis, men Flensburg amt, Flensburg by, Sydtønder amt og Ejdersted amt har klaret sig bedst i forhold til det sidste landdagsvalg.

Vi fik ved landdagsvalget stemmer i Kiel, Pinneberg og Rensborg, som

vi ikke kunne få ved kommunalvalget. Tallene viser alt i alt en stabilisering af vort stemmetal.

★

Valget førte til, at vi mistede et byrådsmandat i Flensborg by og et kredsmandat i Sydtønder amt. Dette er beklageligt, men SSV udgør stadigvæk en faktor ingen kan komme uden om. Ligeledes mistede SSV et mandat i Slesvig byråd, Tønning byråd, Husum byråd og i Nibøl, men vandt til gengæld påny et mandat i Kappel og i Garding, hvor vi gled ud af byrådet i 1962. I Arnæs og Frederikstad opnåede vi også en mandatgevinst, ligesom SSV mange steder i landdistriktet har klaret sig meget pænt.

Sjældent har et valg i en grad som dette givet os et fingerpeg om, hvordan vi fremover må arbejde. Der, hvor der er en intim kontakt mellem bestyrelsen og medlemmerne og mellem kandidaterne og vælgerne, har vi opnået gode resultater, ja, endda en stemmefremgang i forhold til det sidste kommunalvalg. I byerne er det vanskeligt at holde denne kontakt, og det viser sig også, at det er i byerne og i de bymæssige områder, vi har haft de største tab. Men dog også her ser vi enkelt-resultater, der tydeligt viser fremgang de steder, hvor man har sørget for et godt kontaktarbejde. Det er alle disse opmuntrende træk, der får mig til at være optimist med hensyn til fremtiden. Drager vi den rigtige lære af dette valg, vil strømmen afgjort vende. Udpeger vi nu vore landdagskandidater rettidigt, det vil sige senest til september, og lader vi hver landdagskandidat gennemtrekke sin valgkreds fra september til landdagsvalget foråret 1967, afstår vi fra blot at holde medlemsmøder og i stedet for virkelig går ud i offentligheden med en aktiv politik, er jeg overhovedet ikke i tvivl om, at det vil føre til positive resultater. Vi har så klare beviser for det som aldrig før. Der, hvor arbejdet er grebet således an, har vi allerede denne gang opnået positive resultater. Vi har steder, hvor SSV's stemmetal ligger fra 8 til 60 % højere end SSF's medlemstal, og vi har enkelt-kandidater, der har fået 100 % flere personlige stemmer, end vi havde medlemmer på stedet. Men alt dette materiale må nu grundigt bearbejdes og de nødvendige konklusioner må drages deraf.

Vi opnåede som sagt den 13. marts 1966 et hæderligt resultat, der giver os en god udgangsposition for de kommende valg.

Karl Otto Meyer

En slægt fra Hygum

Overlærer Vald. Andersen, Bække, har kigget i gamle slægtpapirer og familiebrev, og gennem spredte uddrag tegner han et hverdagsbillede af en slægt fra Hygum, hvor navnene Hans Madsen og Mads Hansen har skiftet fra slægtled til slægtled helt op til sidste halvdel af forrige århundrede.

Nytårsdag 1814 satte gårdmand Hans Pedersen i Hygum sig hen for at skrive et brev til sin søn, Mads Hansen, der lå som musketer i Rendsborg. Ikke noget vidtløftigt eller følelsesfuldt skrivi, men i tidens sædvanlige stil, der i formelle vendinger gav oplysning om tilfredsstillende helbreds-tilstand i hjemmet, »der er en stor post for os allesammen«. Sønnen havde skrevet hjem til jul og beklaget sig over, at han ikke i længere tid havde hørt hjemmefra. Hans Pedersen kunne meddele, at han havde skrevet et brev, der »blev aflagt ved porten i Ribe at besørge [videre] til feltposten i Haderslev. Hvor det siden er tilgået, kan vi ikke vide«. I en efterskrift bemærkes: »I fald du behøver noget, så må du skrive os til«. Er det mon ikke moderen, der omsorgsfuldt har ønsket denne tilføjelse til brevet, inden det skikkedes af sted til en usikker besøgelse »med feltposten til Rendsborg, at aflægge hos kommandosergent Nielsen«.

For Hans Pedersen, der havde en halv kongelig fæstegård i Hygum, og hans efterkommere, der omtales i det følgende, gjaldt, at de skrev godt, og det er da først og fremmest som brevskrivere, de her præsenteres. Når det overhovedet er muligt at drage dem frem af glemselen, skyldes det, at slægten havde sans for at opbevare deres breve og papirer.

Ved kontrakt af 2. september 1826 afstod Hans Pedersen og Ane Katrina Mathiasdatter fæstegården til sønnen Mads Hansen, der skulle udrede følgende arveparter til sine søskende:

1. Peder Hansen skulle have 200 rdl. slesvig-holstensk kurant, et egechatol, en malet kiste, en sengs klæder samt en sort klædning og 12 skjorter.

2. Gunde Kjerstine Hansdatter fik 150 rdl., sengetøj til 2 senge, en sort vadmelskjole, en kavaj, blåt vadmel til en kjole. Desuden en forsvarlig dragkiste, en malet kiste, en kommode, et bord med skuffe, 4 nye stole, et spejl, 2 hollandske fade, 12 hvide hollandske tallerkener, 6 dybe og 6 flade, en kaffekande og en spytkumme, en tepotte og 12 par tekopper, en sukkerkop, et par messing-lysestager, en messing lysesaks, et spindehjul (rok), et mangleøj samt 2 duge.

3. Maren Hansdatter tilfaldt der ganske det samme som søsteren. Da hun allerede havde fået en kavaj, skulle hun i stedet have 12 særker.

»Dersom nogen af mine søskende, så længe de er ugifte, tilslås nogen sygdom, skal de have seng med varme, ild og lys og fornøden opvartning uden betaling.«

Sine forældre skulle Mads Hansen svare en rundelig aftægt, hvis enkelt-heder her forbigås. Den kontante udbetaling til de tre søskende skulle foreløbig blive stående i gården og forrentes med 4 0/0. 1830 havde de alle fået deres arv udbetalt og gav afkald til Mads Hansen.

Peder Hansen blev skolelærer. 1833 havde han ansættelse ved Rangstrup skole. Efter et besøg i hjemmet besøgte han pastor Bertelsens i Ager-skov, til hvem han afleverede en gave af nødder og fik til gengæld en kurv æbler. »Til Seem kommer jeg ikke, thi Møller i Lintrup er allerede kaldet dertil. Der er i denne tid gjort mig forslag på at bortbytte mit embede med skolen i Lintrup. En seminarist, navnlig Knudsen, som er huslærer på Tørninggaard og forlovet med en af Hans Lauritsens døtre i Galsted, ønsker så gerne at få skolen her i Rangstrup, og provsten mente at hjælpe ham dertil, dersom jeg nu ville flytte til Lintrup. Ermeldte Knudsen tilbød mig, at han ville betale bestillingen for mig og desuden årlig give mig 5 rdl. kurant, indtil jeg fik embedet. Om denne tusk ville blive mig til fordel eller skade, kan jo kun fremtiden sige. Vel sandt, når den gamle Mikkell snart ville sige verden og sine mange penge farvel, var jeg sikker på degne-embedet for Lintrup sogn og havde da et godt levebrød; men han kan jo leve længe endnu. Da forslaget blev mig gjort, var jeg meget tvivlrådig og ønskede mig intet hellere end min kære families råd, men det var mig jo ikke muligt at erholde det«.

Peder Hansen kom næppe til Lintrup, men var 1836 lærer i Kirkeby, Roager, og 1859 var han endnu i dette embede.

Gunde Kjerstine Hansdatter blev gift med Jens Boysen Pedersen fra Gastrupgaard. Den sirligt skrevne bryllupsindbydelse findes endnu blandt slægtens papirer, noget slidt af mange udfoldelser og sammenlægninger under bydemandens færd omkring til slægtninge og venner. Teksten som følger:

»Venlig hilsen til ærede venner!

Efter forsynets styrelse og forældrenes råd og samtykke er der forhen indgået et kærligt ægteskabsløfte imellem de tvende hæderlige unge personer, nemlig: Jens Boysen Pedersen af Gastrupgaard og Gunde Kjerstine Hansdatter af Hygum. Dette løfte agter de at fuldbyrde ved at lade dem vi i Hjerting kirke løverdagen d. 9. maj førstkommende. I anledning heraf er jeg i dag udsendt for på brudeparrets og disses forældres vegne at indbyde Dem, ærede venner, til at bivåne deres bryllupsfest og på denne højtidelige dag forøge glæden med deres behagelige nærværelse. Thi bedes De derfor at indfinde Dem førnævnte dags formiddag kl. 9 til Peder Jensens i Gastrupgaard for at følge brudeparret til kirken, anhøre deres vielse og i forening med dem opsende bøn til forsynet om fremtidig lykke og velsignelse i deres ægteskab. Når dette er til ende, da at tage med tilbage til bryllupsgården for at nyde et tarveligt måltid og siden efter behag forblive

Hans Madsen, f. 1828.

Karen Olesdatter, f. 1826.

og tage del i de ved sådanne højtider efter skik og brug foranstaltede fornøjelser. De ønsker intet hellere, end at der snart må gives lejlighed til at gengælde den dem beviste ære. Tillige ønskes, at De ville komme til brudeseng torsdagen i forvejen.«

Om Maren Hansdatter savnes nærmere oplysninger.

Mads Hansen blev skoleforstander i Hygum. Sammen med kollegaen, gdm. Christian Peter Andersen, Brøstrupgaard, fik han lejlighed til at medvirke ved opførelsen af en ny skole i Hygum.

Tømrermester Niels Møller i Hjerting havde 8. dec. 1836 lavet tegning og overslag, der var blevet godkendt af regeringen. Dog havde det slesvigske bygningsinspektorat bestemt, »at hvert fag i skolestuen skal holde i bredden 14 fod i stedet for 12 fod, og, at katederet skal anbringes i skolens vestre ende imellem de 2de derværende vinduer, og, at der ingen mellemgang må være imellem skolens borde og bænke, men at disse, så vidt ske kan, erholder skolestuens hele længde.« Skoleforstanderen skulle udvælge »en sagkyndig og forstandig mand« til med dem at bese og bedømme bygningsmaterialerne og, såfremt disse ikke fandtes tilfredsstillende, at kassere materialerne. Skolen skulle være færdig 11. juni 1838 og godkendes af skoleforstanderne med tre tiltagne sagkyndige mænd. De nærmere bestemmelser ved licitation og entreprise var underkastet »de høje herrer kirkevisitatore«s bedømmelse, forandring eller antagelse.

10. august 1841 fik skoleforstanderne pålæg om at sørge for, at den ny skole blev malet, »loft, vinduer, døre, skoleborde og bænke samt alkoverne, om sådant måtte ønskes.« Lys perlefarve overalt, udvendig skulle vinduer-

ne males mørkegrøn. Der skulle laves et dige omkring skolepladsen og haven, helst af sten, ellers en jordvold.

1861 blev skolen ombygget. Så vidt ses, opførtes en ny skolebygning, der kostede 395 rdl. Reparation af den gamle skolebygning, ovnhuset samt et fag bygget til laden kostede 70 rdl. Her er dog kun tale om arbejdslønnen. Materialerne besørgede skoleforstanderne fremskaffet, og den samlede udgift til byggeriet blev 1876 rdl. 4 mk. 11 sk. På dette tidspunkt var Mads Hansen afløst som mand i gården og som skoleforstander af sønnen Hans Madsen.

Hans Madsen var født 1828. Først på året 1851 blev han soldat, trænkonstabel, i København. »Rejsen til København gik meget hurtig, henimod aften kom vi over Lillebælt til Middelfart, hvorfra vi samme aften tog ekstra [post] til Odense, hvor vi ankom om natten kl. 2, og der hvilede vi så til om morgenen, dog uden søvn. Fra Nyborg kom vi med dampskibet over Storebælt til Korsør, hvorfra vi samme aften lejede en vogn til Roskilde, hvor vi ankom om formiddagen kl. 10, og kl. 12^{1/2} satte vi os i dampvognen og fik hurtig befordring til København.«

Soldatertidens brevveksling mellem Hans Madsen og hjemmet bringer mange oplysninger af lokal interesse. 18. august 1851 skriver Mads Hansen til sønnen om nogle gårdhandler på egnen og fortsætter: »Vi andre taler om, når vi kunne få [gården] solgt nogenledes, så kunne det måske være til tjeneste for os allesammen. Du kunne jo skrive, hvad du synes om dette, da to råd er bedre end eet.« Hvad Hans Madsen har ment om dette forslag, vides ikke.

I februar 1852 lå Hans Madsen i kantonnement i Ringsbjerg, Munkbrarup sogn. Herfra beretter han om en særlig episode: »Vi fik opspurgt, at der skulle afholdes et stort bal i en gæstgivergård, som ligger noget afsides ned mod stranden, hvor de store gårdmands-sønner ret ville more sig i skjul. Hvad var her ved at gøre? Vi havde også fået lyst til at spille en rolle med i den komedie og for at forhindre dette dårlige lystspil. Vi måtte til løjtnanten og bede om forlov til at tage derhen, da vi vidste, at de ingen forlov havde til at holde bal. Om eftermiddagen kl. 5 samledes vi, ialt 50 mand og marcherede af sted. Undervejs afsendte vi en patrulje for at se, om alt var i gang. Disse begav sig forud til stedet og kom imod os igen et stykke fra gården og fortalte os, at herrer og damer morede sig på det bedste og ikke tænkte på nogen ubuden gæst, hvorpå det gik løs med en munter sang ned mod gården og ind i stuen, hvor det så meget godt ud, da bordene var dækket og besat med fine retter. Vi fordrede jo nogle punscher, og alt det øvrige stads måtte bortskaffes, da der ellers ikke var plads for os, for dansesalens dør blev tillåset, imedens vi drak. Da vi var færdige dermed, forlangte vi døren åbnet, men det blev os nægtet, hvorpå vi uden videre brak døren og trådte ind i salen og dansede med, hvilket gik meget

fortræffeligt, da vi alle havde sporer på. Lidt efter lidt sneg de indbudne sig bort, og kun de uindbudne gæster blev tilbage. Efter 1½ times forløb var der ikke en eneste i gården uden soldater og musikerne, veltilfredse over dette morede vi os der til henimod dag«.

Efter det til tider muntre soldaterliv fulgte for Hans Madsen dagligdagen derhjemme i Hygum. Han blev gift 19. november 1853 med Karen Olesdatter og overtog vel ved samme tid gården. En række tillidshverv kom han i tidens løb til at bestride, formand for fattiggassen, kirkeværge og fra 1870–73 kommuneformand. Sidstnævnte år solgte han gården for 12.000 rdl. og flyttede til Asbo, Bække sogn, hvor han købte en gård for 6350 rdl. Her oplevede parret at fejre diamantbryllup hos sønnen Mads Hansen, der 1887 havde overtaget gården. Også han var en velkendt og virksom mand med tillidshverv, og hertil kom, at han var en fortræffelig fortæller. Mads Hansen døde 1957 og blev 96 år.

Vald. Andersen

Kilde: Madsen-slægtens gamle papirer findes i Veerst-Bække sognearkiv, hvortil de er indleveret af fhv. gdr. Hans Madsen, Bække.

Broager kirkes bidrag til ombygningen af Sønderborg kirke 1599-1612

I almindelighed betragtes hertug Hans den Yngre til Sønderborg som en godssamler og til en vis grad også som en bondeplager, medens ingen rigtig har gjort sig nogen tanker om, at han i tiden mellem 1582, da hans hertugdømme fik sin endelige form, og 1622, da han døde, byggede ikke mindre end fem kirker i den slesvigske del af hertugdømmet.

Ved forliget om arven efter Hans den Ældre modtog hertugen Ryd kloster med Munkbrarup sogn. Sognekirken var da nedbrændt og han begyndte straks genopbygningen. Fem år senere, da slottet Lyksborg blev bygget, indrettedes her en slotskirke, og i årene 1599–1600 blev kirken i Sønderborg genopbygget i så vidt omfang, at man kan tale om et helt nyt kirkebyggeri. Som en dyd af nødvendighed blev der i 1615 bygget en kirke på Kegnæs, efter at halvøen var blevet befolket fra nedlagte landsbyer i andre områder, og endeligt blev der i 1622 opført en kirke i Nykirke sogn, hvor hertugen havde tænkt sig at skabe en havn, der kunne konkurrere med Flensborg. Dette sidste prestigebyggeri må i det lange løb

have været dyrt, fordi sognet var så lille og fattigt, at en præst meget senere kunne skrive i kirkebogen som slut på et års optegnelser: getauft ein, und das war mein.

Til Munkbrarup og Sønderborg ydedes der fra Broager betydelige beløb, dog minimale til førstnævnte i sammenligning med dem Sønderborg fik, idet kun 77 mark blev sendt til Angel, mens Sønderborg fik 1543 mark.

Tallene lyder ikke af ret meget, men sammenlign hver mark med et engelsk pund, så vil man se, at det i de tider har været en grov masse penge.

Pengene til Sønderborg blev betalt i to gange, 1ste gang var i 1599, da man måtte aflevere 317 mark, der blev betalt med et gælds-brev udstedt af hertugens sekretær på 87 mark, et brev udstedt af Sønderborg rådmanden Valentin Uth der Mühlen i 1597 på 100 mark (han havde lånt mod kaution af Matz Bruun og Lütke Rebslager) samt et gælds-brev på 50 mark, der var udstedt af Christen Marquardsen, skriver i Sønderborg. På den måde manglede der 80 mark, som Broager lånte af Nybøl kirke for at kunne præstere sin kontribution. Dette lån betaltes tilbage året efter.

Broager samlede sig imidlertid snart en ny formue, som man imidlertid i 1611 måtte aflevere fuldstændigt til Sønderborg, idet hvert eneste gældsbevis, som man havde, blev afkrævet og afleveret. Det drejede sig ialt om 1226 mark nemlig 5 gælds-breve udstedt 1595, 1600, 1601, 1603 og 1604 af hertugens sekretær Johannes Hildesheim på ialt 770 mark. En restsaldo på et gælds-brev udstedt af Claus Fisker i Sønderborg på 40 mark, for hvilken skriveren Chr. Marquardsen, hofskrædderen mester Michael og Hans Laursen, skomagerson kautionerede. Dette lån var fra 1594. Et gælds-brev fra 1602 udstedt af amtsskriver Jürgen Nissen på 100 mark, et fra 1608 udstedt af amtsskriver Hans Jepsen, Sønderborg, også på 100 mark, et af en Tüge Nissen i Sønderborg udstedt brev på 100 mark fra 1609 og et fra 1610 også på 100 mark fra Arnt Wewer i Sønderborg, tilligemed et fra samme år på 16 mark udstedt af Hieronimus Budelmacker fra Sønderborg.

Broager kirke og hertug Philip søgte senere at få disse penge, der var ydet til genopbygning efter landsfaderligt pålæg, tilbage fra Sønderborg, men forgæves, og det må da også medgives Sønderborgerne, at det ville have været stridende imod skik og brug.

F. S. Grove-Stephensen.

Fortegnelse over avisartikler i 1965

Følgende forkortelser er anvendt: Flensborg Avis - FlA. Jydske Tidende - JT. Jyllandsposten - Jyll.P. Der Nordschleswiger - DN. Sønderjyden - S. Vestkysten - V.

ALMINDELIG HISTORIE

- Rask*: Bar bibel i brystlommen og blev reddet fra døden (Chr. Lassen, Mellerup ved Agerskov). (JT. 13.1.).
- Foreningen Sønderjyden, København, 25 år (22. jan.). (S. 16.1.).
- H. Kardel*: Im Rückspiegel der Heimatchronik. (DN. 18.1., 4.3., 18.5., 30.6., 9.7., 15.9., 21.10., 6.12.).
- E. Wittrup-Johansen*: Arbejderpionerer i Sønderjylland. (S. 28.1.).
- Marie Christensen*: Glimt af Ansgars vej. (FlA. 2-3.2.).
- Holger Budde-Lund*: Efter de 100 år. En side man har glemt. Den levende folkelige og kulturelle forbindelse mellem Danmark og Sønderjylland bevaredes og satte frugt syd for grænsen efter Nordslesvigs genforening med moderlandet. I-III. (FlA. 3-5.2.).
- Da alle hjerter var med. Årsdagen for afstemningen i første zone 10. februar 1920. Ill. (plakater). (FlA. 10.2.).
- Dokumente zur Heimatgeschichte. (DN. 20.2.).
- Chr. Ingwersen*: Herre(gårds)profiler. Socialt tænkende adelsmænd fra 1700-tallet oprettede alderdomsstiftelsen, som stadig eksisterer. (Damp. Hemmelsmark) Ill. (FlA. 26.2.).
- E. Bram*: Eneste angreb, der blev afslået 9. april 1940 (Interview med oberst C. G. Bartholdy). (JT. 5.3.).
- Søren Telling*: Slesvig-Holstenernes ubåd fra 1850 gøres atter kampklar. Ill. (FlA. 6.3.).
- Karl Otto Meyer*: Dänische Grenzlandpresse. (DN. 16.3.).
- Søren Telling*: Da påskeklokken kimed mildt? (1848. Forholdet mellem oprørshertugen og Wrangel). (FlA. 20.3.).
- Som to gendarmer oplevede 9. april. (JT. 25.3.).
- Bernhard Hansen*: Ved en spærret grænse. Fra en oplevelse ved grænsen ved Kruså den 9. april 1940. Ill. (FlA. 26.3.).
- Børge Therkildsen*: Tysk turist fandt Karup flyveplads sommeren 1939. (Oberst H. M. Lunding). (JT. 28.3.).
- Tyske bombefly angreb styrkerne ved Tønder med skyts og bomber. (JT. 28.3.).
- Mogens Bostrup*: En præst (C. Hvidt) fortæller sagaen om sin ven (Sv. Paludan Müller). (Jyll.P. 30.3.).
- Den danske soldats ildprøve 9. april. (JT. 2.4.).
- Horst H. Schoop*: Den 9. april for 25 år siden. Kunne besættelsen af Norge og Danmark have været undgået? Interview med redaktør Jacob Kronika. Ill. FlA. 2.4.).

- Frode Beyer*: Et 9. april-minde. (JT. 2.4.).
- N. Petersen-Høkkelbjerg*: Den 9. april 1940–1965. (JT. 4.4.).
- Eskild Bram*: Danmark lammedes af den tyske overrumpling. (JT. 4.4.).
- Jens V. Jensen*: En menig soldats skildring af begivenhederne i Tønder den 9. april 1940 (V. 6–7.4.).
- Dyrebart offer for fejlslagen politik. (Samtale med kaptajn A. Malling Jacobsen). (JT. 6.4.).
- Otto Lodbjerg*: 9. april oplevet på en telefoncentral (i Åbenrå). (JT. 6.4.).
- Vi ville have bidt fra os, siger en grænsegendarm, der var med for 25 år siden. Ill. (mindsten). (FLA. 9.4.).
- Bernhard Hansen*: To gange oplevet inflation (1923, 1948). Ill. (FLA. 9.7.).
- Kampene i Sønderjylland (1940). Ill. (FLA. 9.4.).
- Frants Thygesen*: Tyske fanger den 9. april. Sergenter fra Oversergentskolen i Sønderborg havde skrevet stile om den 9. april som et vigtigt kildemateriale. Hvor er de blevet af? (FLA. 9.4.).
- Erik Vestergaard*: Claus Eskildsens isse og den 9. april. Indtryk fra Danmarks besættelse, som man oplevede den i Lydersholm og i Tinglev. (FLA. 9.4.).
- Jørgen Jørgensen*: Minder fra 9. april 1940. (FLA. 14.4.).
- Poul Kürstein*: Over frihedens tærskel. Kirkeminder 1944–45. (Jyll.P. 27.4.).
- Niels Friis*: Den kongelige æresgave til slesvigske kvinder. (Ordenstegn 1865). Ill. (FLA. 29.4.).
- Morten Kamphøener*: Kejser Wilhelm tog initiativet til Køller-politikken. (JT. 30.4.).
- Kriminalass. Sv. Amtorp*, Sønderborg, om besættelsestiden. (S. 30.4.).
- Kulturspor fra det gamle Gaikøbøl i vadehavet. Værfter med 14 brønde fra tiden før 1634 fundet ud for indsejlingen til Nordhavn (Nordstrand). (FLA. 1.5.).
- De kom med kampvogne og drog hjem med barnevogne. (JT. 4.5.).
- Frøslev-lejren 4. og 5. maj. (FLA. 5.5.).
- Eskild Bram*: Da admiral Dönitz arvede riget, magten og skammen. (JT. 5.5.).
- Da kanonerne tav. Flensborg og kapitulationen. Ill. (FLA. 5.5.).
- Frøslevlejren – dens historie som fangelejr. (JT. 5.5.).
- Walther Lange*: Klokkerne. (De danske sydslesvigeres oplevelser i tysk trøje, da befrielsen kom). (FLA. 6.5.).
- Nazi-regeringen i Flensborg overlevede kapitulationen. Ill. (FLA. 7.5.).
- Jørgen Jørgensen*: På vagt for Danmark. To danske gendarmers død i 1851 ved Ejderen vest for Sdr. Stabel. (Nis Boesen og Kjeld Petersen Overød). (FLA. 11.5.).
- Licht und Schatten des Mai 45. (DN. 12.5.).
- Tagebuchblätter aus schwerer Zeit. (DN. 15.5., 26.5., 29.5., 8.6., 10.6., 12.6., 2.7., 3.7., 5.7.).
- Da 150 italienske krigsfanger blev reddet i Vesterland. Blev smuglet ind i tysk lazaret og fik samme pleje som de tyske soldater, efter at de var blevet »glemte« i arbejdslejr. (FLA. 20.5.).
- Søren Telling*: Om brændevin, krige og hærveje. Ill. (FLA. 21.5.).
- Hans Lind*: Da danskerne trak i tyske trøjer. (JT. 2.6.).
- H. Kardel*: Die schweren Jahre 1914–18. (DN. 4.6., 14.9., 22.10.).
- Poul Kürstein*: Om landsforvisning og indfødsret. (Ved grænsen særlig omkring 1945). (Jyll.P. 5.6.).
- Knud Hansen*: Den glemte vej. Historien om Danmarks ældste vej, den jyske »Hærvej«. Ill. (FLA. 15.6.).

- Mindesmærker står glædesvagt. Sten skal stå og slægter melde magt ej mer for ret skal gælde. Ill. (Genforeningen). (FIA. 15.6.).
- H. Koopmann*: Urquell unserer Freiheit. (DN. 22.6.).
- Ernst Siegfried Hansen*: Rückblick auf bewegte Jahre. (DN. 22–23.6.).
- Karsten Bjørn Svendsen*: Rejste med 175 mill. kr. og Danmarks FN-medlemsskab. (Kaptajn Fr. Matzen, Sønderborg, om 1945). (JT. 27.6.).
- H. Kardel*: Als Apenrade und Kiel zusammenarbeiteten. (DN. 6.7.).
- Trenen som folkegrænse. Lidt om Treneegnens historie. Da der lå 15 borge langs floden. Ill. (FIA. 10.7.).
- Misforståelser omkring »Schidenerz«. Vidåen og dens tilløb. Ill. (FIA. 14.7.).
- E. Dinesen*: Sommerminder. (Ferie som dreng i Lyksborg i dagene lige før krigs-udbruddet 1914). (Jyll.P. 11.7.).
- Sie handelten in dem Geist, den sie zu bekämpfen vorgaben – Vor 20 Jahren Bombenanschlag auf Knivsbergturm und deutsche Zeitung. (DN. 14.7.).
- E. Wittrup-Johansen*: Da revolutionen kom til Sønderjylland (1789). (S. 15.7.).
- M. Kamphövener*: Da Hitler tænkte på Frits Clausen. (JT. 15.7.).
- Bernhard Hansen*: Inflationsdjævelen (om tyverne o.s.v.). (JT. 20.7.).
- Vor 20 Jahren: Erst Zensur – dann Dynamit und Brandfackel. (DN. 17.8.).
- Alfr. Abrahamsen*: Mindetalen over de faldne fra Isted. (Menes holdt af felt-præst Høyer Møller). Ill. (FIA. 21.8.).
- Niederländische Fäden nach Nordfriesland. (DN. 11.9.).
- Kai Edv. Larsen*: Slesvigernes første Danmarksbesøg efter 1864. (JT. 12.9.).
- Morten Kamphövener*: Herrnhuternes lange vandringer fra Christiansfeld. (JT. 26.9.).
- Søren Telling*: Denne gang gik det bedre. 101 år efter 1864 slog danske og tyske soldater bro over Slien i fællesskab. Ill. (FIA. 5.10.).
- Kai Edvard Larsen*: Bjørnstjerne Bjørnson og »Signalfejden«. (FIA. 21.10.).
- Karl Andresen*: Folket uden fædreland. Tale. (Om sydslesvigerne i medgang og modgang). (FIA. 22.10.).
- Wernich*: Rückblick auf das Jahr 1920. (DN. 9.11., 10.11.).
- Erik Vestergaard*: Ingen sammenligning mellem Tønder før og Rendsborg nu. NATO-stabschef P. O. W. Thorsen fra Tønder mærker ikke noget dansk-tysk modsætningsforhold i Rendsborg ... Ill. (FIA. 12.11.).
- Niels Friis*: I inflationens malstrøm. En slesvigers trængsler på grænsen mellem kongeriget og hertugdømmerne for halvandet århundrede siden. (Lars Friis). (FIA. 15.11.).
- 25 år fra »spadeslaget«. (JT. 28.11.).
- Da dansk nazisme fik sit endelige knæk. Den 8. december 25 år siden »spadeslaget« i Haderslev, som skulle have dannet optakten til de danske nazisters magtovertagelse i by efter by. (FIA. 4.12.).
- Karl Lund*: Et minde fra afstemningstiden. Historien om en nødpengeseddel fra Sørup. Ill. (FIA. 6.12.).
- Hvad var Waffen-SS – forbrydere eller elite? (FIA. 7.12.).
- Lessow*: Zum Segen unserer Kinder und zum Wohle der Gemeinschaft. (DN. 14.12.).
- Niels Friis*: Afsked med det danske skilderhus. (FIA. 20.12.).
- J. Kronika*: Sydslesvig – og oplevelser omkring julen 1945. I–II. (FIA. 24.12., 28.12.).

PERSONALHISTORIE

- Hans Petersen*: Et år med 54.000 navne i gæstebog. (Møller Henry Nielsen, Dybbøl. (JT. 1.1.).
- Stort begravelsesrum under kirkegulvet. Maleren Jürgen Ovens er begravet i familiekrypten i Frederiksstad. Ill. (FIA. 7.1.).
- E. Wittrup-Johansen*: Maleren Kurt Sonderborg. (S. 9.1.).
- Fru Ingeborg Refslund Thomsen om valget i 1939. (S. 14.1.).
- Poul Hviiid*: Usædvanlig missionær – Jens Dixen, Jels. (S. 15.1.).
- Ole Bech*: Christiansfeld-biskoppen trak 7000 tænder ud. (Elmo Knudsen). (JT. 17.1.).
- Karl Christiansen*: Noget af en gesandt ... Ill. (Jacob Kronika). (FIA. 19.1.).
- Poul Kamp Schiødt*: Hvor er generalens hvide hest begravet? (General Bülow). (JT. 21.1.).
- Cloi*: Sønderjyde på flugt i Rusland. (P. Petersen, Broderup). (JT. 24.1.).
- Morten Kamphøener*: Den gamle bonde på Grønsehjemmet. (Hans Schmidt). (JT. 4.2.).
- Carsten Teilman Hald*: Sønderjyllands første frihedskæmper. (Nis Henriksen, Hajstrupgård). (V. 5.2.).
- Niels Friis*: Weyse og »Flensborg-Hansen«. For 75 år siden døde den fremtrædende danske musiker og komponist Hans Matthison-Hansen. Ill. (FIA. 6.2.).
- Ingvard Olsen*: En genial krigsskibs-konstruktør. Fabrikmester Franz Hohlenberg var født i Åbenrå. Ill. (FIA. 9.2.).
- Erik Vestergaard*: Jeg kan endnu vække anstød. Åbenrå-drengen, soldaten, fabrikanten, boghandleren og generalsekretæren Hans Ronald Jürgensen. Ill. (FIA. 19.2.).
- Publicist, digter og præst. For 150 år siden fødtes forfatteren Valdemar Thisted, der i 7 år var præst i Sønderjylland, Højrup. (FIA. 19.2.).
- Kai H. Thiele*: Maren Spliids ulykkelige skæbne. En hekseproces i Ribe anno 1641, skildret efter gamle dokumenter og beretninger. Ill. (FIA. 12.3.).
- Chr. Brodersen*, Åbenrå: Minder om 1915. (S. 15.3.).
- Kai H. Thiele*: H. C. Andersen badegæst på Før. Ill. (FIA. 17.3.).
- Sobol*: Vi svigtede ikke. (Tidl. vagtmester i Grønsegendarmeriet H. P. J. Koch, Sønderborg). (JT. 24.3.).
- Gespräch mit Hanskarl Michalik, Nordschl. Musikvereinigung. (DN. 27.3.).
- Walther Lange*: En mand og hans værk. (Haakon Elmer). Ill. (FIA. 30.3.).
- C. J. Andersen*: En berømt sønderjysk slægt. Rudbækkerne i Sverige stammede fra Nordslesvig – Claus Rudbæckius, en fremragende videnskabsmand, forliste på sin fantastiske Atlantis-teori. I–II. (FIA. 6–7.4.).
- De husker 9. april: rektor Bernhard Hansen, ejendomskommissionær A. B. Geehrt, Tønder, forstander Hans Lund, fru Bothilde Hansen, Hokkerup, oberst R. M. Larsen, Haderslev, Ingeborg Refslund Thomsen, rektor Keller Hansen, Sønderborg, Peter Gorrson. (S. 8.4.).
- Harald Flint*: Degn Peter Jessen, Daler. (V. 10.4.).
- E. Wittrup-Johansen*: Nælde blev brændt a'. (S. 14.4.).
- Kai Edvard Larsen*: Den fynske pige, der blev sønderjysk kvinde. Nogle mindeord i anledning af Ellen Graus død. (FIA. 20.4.).
- Morten Kamphøener*: Joachim Wascherslebe og hans paulun ved Sosti. (FIA. 23.4.).
- Abschiedsgespräch mit Pastor Pohl. (DN. 24.4.).

- En tragedie for 25 år siden. Da det blev meddelt, at »Flensborg-drengen«, Viggo Lausten havde begået selvmord efter de tyske forhør. Ill. (FlA. 3.5.).
- E. Wittrup-Johansen*: Arkitekt Hans J. Wegner. (S. 6.5.).
- Et 250-års minde. En betydelig flensborgsk genealog. Professor Olaus Henricus Møller. (FlA. 8.5.).
- En Jens Jessen-mindemedalje. Uddeles af Sønderborg amts grænseforening første gang på redaktør J. Jessens 112 års fødselsdag 5. 2. 1966. Ill. (FlA. 3.6.).
- Bernhard Hansen*: Forstanderinde Johanne Hansen og Sydslesvig. (FlA. 12.6., 14.6., 15.6., 16.6.).
- Slesvigsk musikerslægt, der satte spor i dansk musikliv. Den 21. juni er det 250 års-dagen for komponisten B. F. Zincks fødsel. (FlA. 12.6.).
- Jacob Kronika*: Minder om A. P. Møller. (FlA. 16.6.).
- Fr. Schrøder*: Min far, som jeg kendte ham ... Professor L. Schrøder, Askovs første forstander. Ill. (FlA. 30.6.).
- Sagen om Asmus Jepsen, der blev henrettet maj 1945. (FlA. 12.7. Se også 13.7., 14.7., 16.7., 17.7., 20.7., 21.7., 22.7., 1.9., 7.10., 18.10., 4.11.).
- Wittrup-Johansen*: von Köller ikke den værste. (S. 16.7.).
- Sobol*: Vi ringer med klokkerne (interview med pastor emer. N. P. Nielsen, Sønderborg, i anl. af 80 årsdag). (JT. 25.7.).
- Hvor er kgl. konferensråd Joachim Wascherslebes grav? (Bov kirkegård). Ill. (FlA. 30.7.).
- Viggo Hedegaard Thomsen*: En hundredårsdag (de Meza). (JT. 7.9.).
- Fr. Mommsen* død. Han tjente danskheden og sin hjembyts gavn bedre end de fleste. Ill. (FlA. 22.9., se også 23.9., 25.9.).
- Han var med til at forme. Dr. Lorenzen, Bov, afgang ved døden. FlA. 23.9., se også 25.9., 27.9.).
- J. Jacob Jensen*: Med doktorborg og medicinkasse. Julius Theodor Marstrand Mecklenborg, præstesønnen fra Amrom, der blev snedker, husmand, portrætmager og homøpatisk »doktor«. (FlA. 30.9.).
- E. Wittrup-Johansen*: Der, hvor kuglerne piber. – Med den sønderjyske kunstmaler Peter Nicolaisen ved fronten i Rusland og Frankrig under første verdenskrig. Ill. (FlA. 1.10.).
- En hundredårsdag. Forfatterinden Thyra Jensen. (FlA. 7.10.).
- Aage Dahl*: Helgolandts præstehistorie. Fra øens danske tid. (FlA. 18.10.).
- Adolph Andersen*: Præsten, der startede den første danske brugsforening. (19 år som sognepræst i Møgeltønder, men afsat og udvist af tyskerne 1864) (H. C. Sonne). (FlA. 12.10.).
- Lorenz Stein støttedes af kong Frederik VI. (FlA. 23.10.).
- Kai Edv. Larsen*: Bjørnstjerne Bjørnson og »Signalfejden«. (JT. 24.10.).
- J. H. Miang*: Familien Sarauw. En sjællandsk slægt, der kom til at betyde meget for grænselandet. (FlA. 5.11.).
- Carla Schibler død. Efter et langt liv i grænselandets tjeneste. Ill. (FlA. 5.11.). Se også 8.11.: *Bernhard Hansen*: Carla Schibler til minde.
- Poul Kamp Schiødt*: H. C. Andersen skulle ikke mindes på tysk (digterens besøg i Augustenborg). (JT. 7.11.).
- E. Wittrup-Johansen*: Drachmanns Store Bjørn med på Als i 1864. (S. 9.11.).
- Th. Kaufmann*: En skolemester af Guds nåde. (Matthias Nielsen). I–III. (FlA. 11.–13.11.).
- Adolph Andersen*: Sønderjyden, der blev udenrigsminister. (Laust Moltesen). (FlA. 25.11.).

- Da den danske prinsregent reddede Norges selvstændighed (Chr. VIII). (FlA. 27.11.).
- Uni-Medaille für Dr. Achelis. (DN. 27.11.).
- Als man H. P. Hanssen einen »Landesverräter« schalt. (DN. 2.12.).
- En sønderjysk skolemand og hans indsats for hjemstavnen. (C. F. Monrad). (FlA. 6.12.).
- Thorsen fra Frederiksstad. Den ny formand for Dansk Skoleforening blev dansk i protest mod nazismens forbrydelser. Ill. Interview. (FlA. 16.12.).
- Adolph Andersen*: Ved en 100-års dag: Et velbegavet, men uroligt hovede i folketinget. Træk fra den i Sydslesvig fødte stabslæge Holger Rørdams liv. Ill. (FlA. 17.12.).
- Ole Olesen*: En god sydslesvigsk liv og virke. Værkmester Johan Henrik Jes Kruse. Ill. (FlA. 17.12.).
- Marie Christensen*: Julesangens genlyd. Hvorledes julebudskabets magt blev et talende vidnesbyrd i hans (Fr. E. Bojsen) liv. (FlA. 23.12.).
- E. Wittrup-Johansen*: August Enna's Pigen med svovlstikkerne skrevet på Gråsten slot. (S. 24.12.).
- Adolph Andersen*: Willy-August Linnemann om sin barndoms jul i Harreslev. (JT. 24.12.).
- Malerlærling fra Flensborg blev Danmarks store marinemaler. (Carl Locher). FlA. 28.12.).

NATURHISTORIE

- Forårstrækket over marskeggen begyndt. (JT. 7.3.).
- Sensommerdag i marsken. (JT. 29.8.).
- Vadehavet – en slags børnehaven for fisk. (JT. 21.9.).
- Når Vadehavet rejser sig (Rejsby-katastrofen). (JT. 10.10.).

ARKÆOLOGI OG MUSEUM

- Den gamle Østerfjolde-gård. Friluftsmuseet i Husum er et besøg værd. Ill. (FlA. 14.1.).
- Lipp*: Søren Telling, voldens vogter. (Jyll.P. 24.1.).
- Hans Ellekilde*: Olddanske guddomme på Kristi tid. (FlA. 29.–30.1.).
- Hans Gorrsen*: De gamle veje mellem Kolding og Haderslev. (JT. 14.3.).
- Hørvejs-turisterne kan nu finde vejen. (JT. 20.5.).
- P. Kürstein*: Brud og bånd. Lidt om forholdet mellem Nationalmuseet og Gottrup. Ill. (FlA. 29.5.).
- Chr. og Thorkild Demuth*: Ad den gamle hørvej. (JT. 11.7., 16.7.).
- Trælbankens uløste gåder? Udgravningerne af befæstningsanlægget i Emmerlev har givet resultater. (FlA. 14.8.).
- Karen Plovgaard*: Da glasset kom til Norden. (FlA. 21.8.).
- VL: Sygehusophold førte til Hjortspring-bådens fund. (JT. 22.8.).
- P. Sørensen*: Nyt fra Draved og Kongsmosen. I–II. (FlA. 25.–26.10.).
- Bopladser i Draved fra 6000 år før Kristi fødsel. (JT. 4.11.).
- Johannes Christiansen*: Sagnet om manden i Højen. Gamle og ny udgravninger. Overfaldet på »Jägerslust«. Søndermosen. Ill. (FlA. 23.12.).

KUNST OG KULTUR

- Erik Bendt*: Masser af slid og succes. Landsdelsorkestret. (Jyll.P. 1.1.).
- H. Kardel*: Eine Jes Jessen-Ausstellung. (DN. 21.1.).
- Pflege Apenrader Tradition (Spindel im Rathaus). (DN. 11.2.).
- »Ein deutsches Requim« (Nordschleswigsche Musikvereinigung) (DN. 20.2.).
- Chorarchiv der nordschleswigschen Chöre. (DN. 2.3.).
- Poul Kamp Schiødt*: Der drikkes meget, men til hvad? (Mailands gamle vinhus i Sønderborg). (JT. 14.3.).
- Ib Dalgaard*: Jels har ingen bagtanker (invitation til kunstnere). (Jyll.P. 22.3.).
- Fünf Galionsfiguren von Apenrade nach Altona. (DN. 10.4.).
- 12 møller i Slesvig amt. Befolkningens ændrede spisevaner spiller en stor rolle for møllernes rentabilitet. (Ill. af »Weisses Ross« ved Damholm). (FlA. 12.4.).
- M. Rasch*: Alt-Tonderner Bilderbogen (DN. 21.4.).
- Haakon Elmers glücklicher Abgang. (DN. 30.4.).
- Arnold Hansen*: Hvordan man trolovedes i Mellemslesvig i gamle dage. (FlA. 3.5.).
- Kakler fra Christiansfeld til Århus. (S. 8.5.).
- H. Kardel*: Ein Lied aus Augustenburg. (DN. 11.5.).
- Souris*: Da Tønder-kniplingerne gav enorme beløb i statskassen. (JT. 21.5.).
- Poul Kürstein*: Brud og bånd. (Om Landesmuseums forhold til Nationalmuseet). (Jyll.P. 29.5.).
- Ole Bech*: Sct. Annas helligdom tilintetgjort af hævngherrige bønder? (Årup-kapellet). (JT. 30.5.).
- Chr. Ingwersen*: Intet gilde uden liden Martjes skål. Traditionsbundne Ejdersted. Ill. (FlA. 11.6.).
- M. Rasch*: Schornsteinfeger in Tondern seit 1724. (DN. 14.6.).
- Ole Bech*: Den rigtige samler må føle ligesom Columbus. (Interview med N. Bøgh-Andersen). (JT. 27.6.).
- Erik Bendt*: Kulturhus i Nordborg (det nye Nørherredhus). (Jyll.P. 9.7.).
- H. Kardel*: Der Salon von Sophienholm. (DN. 13.7.).
- Jesper*: Rest af landsbyfællesskabet fejers væk af kommunalstyret. »Bysens Regning« i Rends. (Jyll.Pl 18.7.).
- Øl og malt gennem 100 år fra Fuglsang i Haderslev. (JT. 23.7.).
- Poul Kürstein*: Gottorpsk kultur i Kiel og kongens datter af Danmark. (Jyll.P. 24.7.).
- E. Wittrup-Johansen*: Hekse i Sønderborg. (S. 26.7.).
- En flensborgsk maler og hans værk. Jubilæums-udstilling på Flensborg museum i anledning af 100-årsdagen for prof., dr. Ludwig Dettmann. Ill. (FlA. 26.7.).
- Niels Friis*: Kronprinse-bryllup i Gottorp og i Slesvig. Minder fra de festlige dage for 175 år siden. (Kong Frederik VI's bryllup med Marie Sofie Friederikke). Ill. (FlA. 30.7.).
- Carl Raaschou*: Marskbondens gård. (JT. 6.8.).
- Bondeklokkerne i Stabelholm. Ill. (FlA. 21.8.).
- Jesper Langballe*: Rovdrift på kakler. Samtale med Sig. Schoubye. (Jyll.P. 11.9.).
- Karl Büchert*: Høsttid før og nu. (Tale i Munkbrarup forsamlingshus). (FlA. 4.10.).
- Bjørn Svendsen*: Regionalradioen er uundværlig. Ill. (FlA. 5.10.).
- Søren Telling*: Meget sker og meget ødelægges i Slesvig. (JT. 7.10.).
- Bernhard Hansen*: Det mejslede ords tale fra genforeningsstenenes vidnesbyrd.

- Fra Termopylæ til Skibelund. Ill. (FlA. 8.10.).
- Holger Hansen*: Tufstenskirker i landsdelen. (JT. 10.10.).
- Niko Wöhle*: Ein Maler seiner Landschaft. (DN. 12.10.).
- Holger Hansen*: Danske tufstenskirker ... De fleste findes i Nordslesvig. Ill. (FlA. 20.10.).
- I de gode gamle dage. Den sidste »Lille kirurg«, frisørmesterlavets oldermand Paul Leckband fortæller om sjove træk fra sit fags udvikling gennem tiderne. (FlA. 26.10.).
- Jacob Kronika*: Tysk pressejubilæum i Flensborg (Flensburger Tageblatt). (FlA. 19.11.).
- H. Kardel*: Die Glücksburger in Norwegen. (DN. 27.11.).
- Poul Kürstein*: Advent i Frederiksstad (Jan Jelles Schütt, Wilhelm Mannhardt). (Jyll.P. 20.12.).
- W. Christiansen*: Ved gigers og fløjters klang. (Vestslesvigske spillemænds skæbne). (V. 29.12.).

KIRKE, SKOLE OG SPROG

- Bernhard Hansen*: Ansgar. Nordens første skolemand. Ill. (FlA. 8.1.).
- Askov Højskoles grundlæggelse. Skolens forhold til den sønderjyske sag. Tale af J. Bukdahl på 100-årsdagen. (FlA. 11.1., se også 5.3. og 13.10.).
- Kleucker*: Apenrader Schulwesen vor 120 Jahren. (DN. 13.1.).
- Over 300 år gamle vedtægter. I klosteret optages stadig kun damer fra den hjemmehørende adel. (St. Hans-kloster i Slesvig). Ill. (FlA. 29.1.).
- E. Wittrup-Johansen*: Den guddommelige tragedie 1933–45. Kirkens modstand i Sydslesvig og Holsten var mere af indre og meget teoretisk karakter. (FlA. 1.2.).
- E. Wittrup-Johansen*: Ansgar. Nordens apostel. Ill. (FlA. 5.2.).
- Kühl*: Kampfschrift der dänischen Volkskirche. (DN. 13.2.).
- Bernhard Hansen*: Da »Hjemmet« var slesvigernes første danske læsebog. Hvor dansk sprog genfødes. (FlA. 16.2.).
- Jeg valgte den danske skole, fordi det var min pligt. Fhv. rektor J. Christensen fylder 80 år. Kendt skoleleder og hjemstavnsforsker. Ill. (FlA. 12.3.).
- Jens Holdt*: Kirkelivets betydning for den folkelige kamp i Nordslesvig 1864–1920. (V. 12.3.).
- Chr. Winther*: Seminariet ved grænsen (Tønder). (V. 20.4.).
- H. Kardel*: Nordschleswiger auf Kiels Lehrstühlen. (DN. 25.5.).
- P. Kr. Iversen*: Preusserne og den danske højskole. (JT. 25.5.).
- Lessow*: Probleme der deutschen Kindergärten in Nordschleswig. (DN. 24.8.).
- Nachschüler von einst – Eltern von heute. (DN. 8.9.).
- Der Weg der deutschen Schule. (DN. 24.8.).
- Uffe Hansen*: For 100 år siden. Da Vilh. Birkedal protesterede mod Sønderjyllands afståelse. Hans afskedigelse som præst blev spiren til de fri menigheders oprettelse. Ill. (FlA. 13.9.).
- Deutsche Schularbeit. (DN. 27.9.).
- Chr. Thorup-Nielsen*: Stabilisering i skolearbejdet. (FlA. 5.10.).
- E. Wittrup-Johansen*: Den guddommelige tragedie – aber die Wahrheit wird auch frei machen? (FlA. 15.10.).
- Deutsche Schulen in Nordschleswig, Tingleff. (DN. 6.11.).

- Lessow*: Kindergartenarbej. (DN. 11.11.).
 35 års skole-jubilæum i Slesvig. Den første danske skole i Slesvig indviedes den 13. november 1930 i Langegade 33. Ill. (FlA. 13.11.).
Bernhard Hansen: Lad aldrig lyset slukkes. Duborg-skolens rektor, dr. phil. Andreas Hansen døde i november for 25 år siden. Ill. (FlA. 13.11.).
 Die dänischen Deutschlehrer. (DN. 17.11.).

ENKELTE LOKALITETER

- Karen Margrethe Schmidt*: Knud Lavard og Magnus den stærke. (Om Slesvig by). (JT. 3.1.).
H. L.: Byen med de mange fredede bygninger (Augustenborg). (JT. 3.1.).
Børge Rudbeck: Den skabende pause (Refugiet i Løgumkloster). (JT. 5.1.).
Kaj Sieverts: Tønning kirke. (V. 8.1.).
H. Kardel: Das erste Gaslicht in Tondern. (DN. 19.1.).
Hans Parmann: Byggede Ansgar kirke i Slesvig, og hvor? I anledning af mindefesten i Slesvig 3. februar. Ill. (FlA. 29.1., se også 4.2., 5.2., 16.2.).
Kaj Sieverts: Ejderkirken St. Laurentius, Tønnings dejlige kirke. Ill. (FlA. 29.1.).
 Gemeinschaftsschule Gravenstein. (DN. 3.2.).
Johannes Christiansen: Mellem Oksevejen og E3. Gamle handelsprivilegier og nutidens muligheder. Harreslevs gunstige beliggenhed udnyttes af driftige borgere. Ill. (FlA. 5.2.).
 Bürgerverein Hadersleben 1838–1938. (DN. 5.2.).
 Da hertug Hans ville bygge kanal fra Rudbøl til Flensborg. 250 år siden Rudbøl-kogen blev inddiget. (FlA. 6.2.).
 Haderslebener Bürgerverein 1938–1965. (DN. 10.2.).
 Hof »Christiansminde«. (DN. 10.2.).
Johan Redlef Volquardsen: Da landsfaderen kong Frederik VI gæstede Ejdersted sommeren 1825. Den store stormflod voldte skader for 200.000 rigsdaler. Ill. FlA. 12.2.).
Jes Christensen: Stenenes tale. Gamle historiske vejsten ved Bommerlund. Ill. (FlA. 12.2.).
 Schule Lügumkloster. (DN. 18.2.).
 Det gamle flensborgske byflags historie. Ill. (FlA. 27.2.).
Otto Lodberg: Forbindelsen til Rømø i ældre tider. (JT. 14.3.).
 Deutsche Schule Hoyer. (DN. 18.3.).
Kai H. Thiele: Allerede 1843 var Niblum på Før et badested! Ill. (FlA. 23.3.).
Kaj Sieverts: Højer kirke (V. 26.3.).
 »Christiansfelds Gäste«. (DN. 25.3., 3.4.).
 Tysk razzia på »Sønderjyden« (12.4.1940). (S. 12.4.).
H. Kardel: Eine Tragödie in Schedeberg. (DN. 14.4.).
O. Bech: Mange fine enkeltheder i Spandet kirke. (JT. 18.4.).
H. Kardel: Randers und Rendsburg. (DN. 21.4.).
Søren Telling: En gruelig fortælling om en ganske almindelig sognekommune. (Bustorp). (FlA. 21.4.).
 Der Propstenhof von 1591 – Stück Haderslebener Geschichte. (DN. 21.4.).
 De første huse i Sdr. Hever-kogen. (FlA. 24.4.).
 200 år siden Desmercières-kogen blev inddiget. (FlA. 24.4.).
 Et hus med rige minder (Slotspalæet, Augustenborg). (JT. 25.4.).

- Wenn der Hoyer-Deich bricht (Vortrag Dr. Jacobsesn). (DN. 30.4.).
- E. Bram*: De danske i Rendsborg får smukke lokaler (Amtmandsgården). (JT. 9.5.).
- Job. Christiansen*: Mellem Oksevejen og Kobbermølle. Om det »Hvide Hus« og Kærnemælkskroen, en kommune i smeltediglen. Musbæk som midtpunkt for boligbyggeriet. (FlA. 10.5.).
- Festlige dage i Rendsborg. Amtmandsgården indviet som kulturelt midtpunkt for Ejderregns danske. Ill. (FlA. 10.5.).
- Riget beslaglagde 1917 gasværket i Flensborg, fordi en englænder var hovedaktionær i »Danish Gas Company«. Ill. (FlA. 15.5.).
- Nykirkes »Postexpedition« snart 100 år gammel. (FlA. 15.5.).
- Chr. Winther*: Årets gang på Bennetgård. (FlA. 17.5.).
- Frants Thygesen*: Halvøen Svans ved sydgrænsen for nordisk folkegrund. I–II. (FlA. 18.–19.5.).
- Restaurierung der Troiburg. (DN. 21.5.).
- En kirke, der må have mindet om en pragtfuld have. To restauratører beskæftiget i Oversø kirke. Ill. (FlA. 21.5.).
- Kirkernes kalkmalerier. Et klart skæbnefællesskab mellem »narrehovedet« i Oversø kirke og det i Bregninge kirke. Ill. (FlA. 28.5.).
- Knud Johnsen*: Mokka-siner i honningkagebyen (Niels Lund Jensen). (Jyll.P. 30.5.).
- Ein Hof am Weg nach Röm. (DN. 3.6.).
- Lille, uberørt ø-samfund lukker op for turismen (Årø). (JT. 13.6.).
- Alfred Torp*: Dänischer Beobachter von Tondern. (DN. 30.6.).
- Bygger skole på gammel tysk skanse (Sønderborg). (JT. 1.7.).
- Kaj Sieverts*: Mariekirken i Sønderløgum. Ill. (FlA. 2.7.).
- En stationsbys kro fortæller. (Om stationskroen i Bylderup-Bov). (JT. 4.7.).
- Ole Bech*: Tjente til en ny gård som smugler i stor stil ... (Martin Nielsen, Jels Troldkær). (JT. 4.7.).
- Holger Hansen*: Tønning var Sønderjyllands største borg. (JT. 4.7.).
- Friedr. Reincke*: Holmens fiskerlav bestemmer. Om livet på Holmen. (Slesvig). Ill. (FlA. 7.7.).
- Kong Abels bro må vige. Broen over Husum Mølle å. Ill. (FlA. 7.7.).
- Nibøl-Dagebøl-banen 70 år. Muntre minder. (FlA. 13.7., 16.7.).
- Johannes Christiansen*: Katrinegård, tipperne. (FlA. 14.7.).
- E. Wittrup-Johansen*: Vothmanns have i Sønderborg. (S. 17.7.).
- Kaj Sieverts*: Agerskov kirke. (V. 23.7.).
- En perle, der må hæges om. (Munkbrarup). Ill. (FlA. 23.7.).
- Johannes Petersen*, Abild: Solvig. (V. 24.7., 11.10.).
- Kirchensaal der Brüdergemeinde in Christiansfeld. (DN. 5.8.).
- Kaj Sieverts*: Fra Garding kirke i Ejdersted. Den synes at have været landsdelens hovedkirke. Ill. (FlA. 6.8.).
- Skipperhuset bliver dansk vandrehjem. (Tønning). Ill. (FlA. 9.8.).
- Laurids Nørgård Lund*: Roager skov. (V. 9.8.).
- Was Schloss Gottorf auch noch ist. (DN. 13.8.).
- Kaj Sieverts*: Herregården Hoyerswort i Ejdersted. (V. 14.8.).
- Aase Gliemann*: Villakvarter af 13 udstillingshuse. (Dybølbjerg ved skanse 10). (Jyll.P. 30.8., 6.11.).
- Chris Parø*: Frederiksstad, en af Nordens sydligste forposter. (JT. 2.9.).
- En »ny« Gram Slotskro runder 250 år. (JT. 19.9.).
- JM*: Da humlehaver gjorde Åbenrå kendt videnom. (JT. 19.9.).

En 110-års fødselsdag i ferie-byen Vesterland, grundlagt 1855. (FIA. 27.9.).
Søren Telling: Noget om Sebastian (på Gottorp Slot). (JT. 30.9.).
 Sydslesvigs sidste trækfærge. (Svabsted). Ill. (FIA. 1.10.).
 Fakkeltog og gratis tepunch. Gardings 375 års købstadsjubilæum med torvekolorit fra 1590. Ill. (FIA. 11.10., se også 13.10., 14.10.).
Ole Bech: Præst lagde grunden til Rømø's kolossale badeliv. (JT. 3.10.).
 Var Dannebrog anstødsstenen? (Nyt byflag, Garding. (FIA. 6.10., se også 9.10., 12.10.).
E. Wittrup-Johansen: Slottet i Kiel. (S. 7.10.).
E. Wittrup-Johansen: Vort første kobber var fra Helgoland. (S. 8.10.).
 Gram slotskro 250 år. (S. 9.10.).
 Tønning er ikke blot rejer og gamle huse. Ill. (FIA. 9.10.).
Søren Telling: Der sker ting og sager i staden Slesvig. (FIA. 9.10.).
C. Heydenreich: Før – den grønne ø ved den grønne vej. (JT. 10.10.).
 Borgen ved Tønder. Af gården Solvigs historie. (FIA. 11.10.).
Bernhard Hansen: Korsbanneret i Gardings byvåben og noget mere. (FIA.16.10.).
 En virkelig historisk kro. Den historiske kro i Oversø fejrer 150 års jubilæum i år, men er langt ældre. (FIA. 21.10.).
Kaj Sieverts: Om Ejderstedes haubarge. V. 27.10.).
Kaj Sieverts: Tinglev kirke. (V. 29.10.).
Kaj Sieverts: Hoyersvort. Renæssanceslottet i Ejdersted. Ill. (FIA. 5.11.).
Holger Hansen: Marsklandet langs vestkysten. En frodig egn og dens problemer. Ill. (FIA. 6.11.).
Ole Bech: Flensborgs Nørreport, den eneste tilbage af mange gamle byporte. (JT. 14.11.).
Tage Stausholm-Fisker: Sydslesvigs fristad (Frederiksstad). Ill. (FIA. 13.11.).
 Frederik VI's malmklokke på plads i Munkbrarup kirke. Ill. (FIA. 21.12.).

ERHVERV

H. Kardel: Zuerst am Grossen Markt. (DN. 5.1.).
Knud Johnsen: Spegepølser til hele verden. (Damkjær m. fl. i Anslet gamle mejeri. (Jyll.P. 27.2.).
 Snedkernes Fagforening i Åbenrå 75 år (3. marts). (S. 13.3.).
R. Lehfeldt: Vi har skabt et andet klima! Imponerende regionalpolitisk indsats i Nordslesvig. Ill. (FIA. 26.3.).
Chr. Ingwersen: Gratis – og dog for dyr. Den ene vindmølle efter den anden falder for rentabilitetens krav. (Med illustrationer af møllerne Charlotte Flensborg, Bjergmøllen, Flensborg, Fortuna, Undevad og en stubmølle). (FIA. 2.4.).
Holger Hansen: Genvundet land (i marsken). (Jyll.P. 24.4.).
Knud Johnsen: En kasseret sold gav millioner. (Hans Rossen, Tiset, og hans osteforme). (Jyll.P. 16.5.).
 Brugsen blev stolefabrik. (Jørgen Pedersen, Scantic, Københoved). (Jyll.P. 4.7.).
Wittrup-Johansen: Træindustriarbejdernes Fagforening i Sønderborg 45 år (2. aug.). (S. 5.8.).
Fr. Rubeck: Det svigtede Vest-Danmark (nødvendigheden af trafikudbygning i konkurrencen med Hamborg). (Jyll.P. 21.8.).

Hans Jakob Nielsen: Man rystede på hovedet ad greven (Jens Brockenhuus-Schack). (Om omlægning af landbruget på Gram). (Jyll.P. 24.10.).
»Udstillingsvinduet« Røhsminde er blevet en succes. (Jyll.P. 18.12.).

AF DAGENS DEBAT

Danfoss har aldrig dikteret os noget. (Sognerådsform. Nic. Schmidt). (JT. 6.1.).
Chr. Stenz: Det tyske mindretals politiske status. (Partianmeldelses-bestemmelserne i relation til mindretallet). (Jyll.P. 4.2.).
Scharff: Ist der Nationalismus tot? (DN. 19.2.).
Planung der Heimatforschung. (DN. 12.3.).
Fr. Rudbeck: 45 år efter. (Det tyske mindretal). (Jyll.P. 15.5.).
Bjørn Svensson: Den 9. april i dagslys. (JT. 7.4.).
Jes Schmidt: Tage des guten Willens (Deutscher Tag). (DN. 29.4.).
E. Bram: Skibsreder A. P. Møller opfordrede til forlig (Ejderskole-striden). (JT. 14.5.).
Vilh. la Cour: Uforenelige standpunkter? (Bahnsen og Ernst Meyers stilling til genforeningsproblemet for Sydslesvig). (Jyll.P. 17.5.).
Wichtigste Aufgabe der Patenschaftsarbeit. (DN. 16.5.).
J. W. Levinsen: »Det gælder taknemmeligheden i Ejderlandet«. (JT. 19.5.).
Eiler Holck: Svar til dommer Levinsen, Gråsten. (JT. 21.5.).
Fr. Rudbeck: Mindretallets fremtid. (Jyll.P. 3.6.).
In Sankelmark fühlen sich alle als Europäer. (DN. 9.7.).
Ole Bech: Jeg er ikke kommet til »opvasken« efter gildet. (Interview med generalkonsul Troels Fink). (JT. 11.7.).
Fr. Rudbeck: De nationale mindretal. Har de nogen fremtid længere. I-II. (FIA. 4.-5.9.).
Hans Schmidt, Oksbøl: Kontaktudvalget – og et svar. (JT. 1.10.).
Bjørn Svensson: Forsvar for regionalradioen. Hvormange skal lytte? (Jyll.P. 3.10. og 5.10.).
Chr. Stenz: Valgloven og mindretallet. (JT. 12.10.).
Fr. Rudbeck: Det tyske mindretals historiske mission. (Jyll.P. 22.11.).
Tyge Haarlov: Udviklingslinjer i et grænseland. (JT. 26.11.).
Kai Edv. Larsen: Mindretallet ved årsskiftet. (JT. 28.12.).

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i

Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

6. og 7. hovedskoleklasse,
realafdeling og gymnasium.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering

**Besøg
landsdelens
museer**

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mælægte

**Sønderborg
GARN**

Windfeld-Hansens

Bomuldsspinderi A/S

VEJLE

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

Ladelund

Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjyds
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank $\frac{1}{2}$

GRAASTEN

$\frac{1}{2}$ Sønderjyds Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

Horsens - Telefoner: 207 - 807 - 808

Aldrig læste bøger er død kapital Byt til andre bøger eller sælg

Se BOGBØRSEN på omslagets anden side.

Tønder Landmandsbank A/s

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns - Bylderup Bov
Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur
på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

**Støt
vore
annoncører**

Tilbud og efterlysninger
så BOGBØRSEN
Optages gratis for abonn.
på Sønderjysk Månedsskrift

Morso Støbegods

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM A/S • VOJENS

Sønderjysk Månedsskrifts adresse: H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Redaktørernes adresser: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder. Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder.